

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1971.4.04>

J. SAAT

EESTI BOLŠEVIKE VÕITLUS TÖÖRAHVA RELVASTATUD JÕUDUDE LOOMISE EEST

(November 1917 — veebruar 1918)

Käesoleva ülevaate koostamisel juhindus autor eelkõige V. I. Lenini teostest, mis käsitlevad tööraha relvastatud jõudude loomist nii Oktoobri-eelsel perioodil kui ka pärast Oktoobrivõitu aastail 1917—1918.

Oma töödes «Revolutsiooni armee ja revolutsiooni valitsus»¹, «Kommuuni õppetunnid»², «Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm»³ ja mitmetes teistes üldistab V. I. Lenin relvastatud võitluse kogemusi Esimese Vene revolutsiooni päevilt, selgitab revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia vaateid sõjale ning konkretiseerib K. Marxi ja F. Engelsi mõtteid sõjaliste küsimuste tähtsusest proletariaadi marksistliku partei teoorias ja taktikas. Ta märgib, et Venemaal suurt vabastussõda alustanud proletariaat on asunud moodustama esimesi revolutsiooni armee väesalku, tõmmates selleks kaasa soldateid, madruseid ja talurahva hulki. Üks suurematest vigadest, mis Pariisi proletariaat tegi, oli V. I. Lenini arva-tes see, et ta alahindas puhtsõjalise tegevuse tähtsust kodusõjas.

Kirjutistes «Kirjad kaugelt»⁴ ja «Proletaarsest miilitsast»⁵ näitab Lenin uuesti, et proletariaadil on tungivalt tarvis luua oma relvastatud jõud — töölistmiilits. Töölised ja soldatid peavad sulama kokku ühtseks üldrahvalikuks miilitsaks. Kui seda ei tehta, jääb võim kodanluse rõhumisaparaadi kätte.

Ettekandes Rahvakomissaride Nõukogu tegevusest kolmandal nõukogude kongressil 11. (24.) jaanuaril 1918⁶, «Kõnes esimesel ülevenemaalisel sõjalaevastiku kongressil 22. novembril (5. detsembril) 1917»⁷, kirjutises «Sotsialistlik isamaa on hädaohus!»⁸, «Täien- duses Rahvakomissaride Nõukogu dekreedile «Sotsialistlik isamaa on hädaohus!»»⁹ ja «Korralduses Punakaardi staabile»¹⁰, lükatus «Sõjaväe demobiliseerimise ülearmeelisele kongressile»¹¹ ja «Kõnes sotsialistliku armee esimeste ešelonide teeleaatmise puhul 1. (14.) jaanuaril 1918»¹² räägib V. I. Lenin Punaarmee loomisest ja struktuurist, Punakaardi täht- susest, Kommunistliku Partei juhtivast osast Punaarmee ja Punaalaevastiku loomisel ning tugevdamisel, nende iseärasusest ja erinevusest kodanlikest armeedest ning teadliku distsipliini loomisest neis.

Ka Eesti bolševikud võtsid V. I. Lenini näpunäited juhtnööriks võitluses tööraha relvastatud jõudude loomise ja tugevdamise eest.

¹ Teosed, 8. kd., lk. 520—528.

² Teosed, 13. kd., lk. 424—427.

³ Teosed, 23. kd., lk. 65—75.

⁴ 3. kiri, Proletaarsest miilitsast. Sealsamas, lk. 306—317.

⁵ Teosed, 24. kd., lk. 154—157.

⁶ Kolmas ülevenemaaline tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress 10.—18. (23.—31.) jaanuaril 1918. Teosed, 26. kd., lk. 417—435.

⁷ Sealsamas, lk. 312—317.

⁸ Teosed, 27. kd., lk. 12—15.

⁹ Sealsamas, lk. 16—17.

¹⁰ Teosed, 26. kd., lk. 444.

¹¹ Sealsamas, lk. 394.

¹² Sealsamas, lk. 387.

V. I. Lenini ja bolševike partei energilisest tegevusest Nõukogude riigi relvastatud jõudude loomisel on mitmekülgse ja põhjaliku ülevaate andnud J. Korabljov oma uurimuses «V. I. Lenin ja Punaarmee loomine».¹³ Tuntud Nõukogude riigikaitsetegelane P. Döbenko jutustab oma mälestustes¹⁴ revolutsioonilise meeoleolu tõusust Balti sõjalaevastiku meremeeste hulgas, eriti Balti Laevastiku Keskkomitee — Tsentrobalti — tegevusest ja 1917. aasta septembri teisel poolel toimunud Balti meremeeste II kongressist, mida meremehed ise nimetasid Kerenski avalitsuse vastu suunatud relvastatud ülestõusu kongressiks. 25. septembrist, kongressi avamise päevast peale ei tunnustanud Balti laevastik enam Ajutise Valitsuse peaministri A. Kerenski kärke, vaid ainult nõukogude võimu. 1917. aasta septembri teine pool ei olnud Balti meremeestel mitte ainult pöördepunktiks Ajutise Valitsuse ja väikekodanlike parteide poliitika ümberhindamisel, vaid ka signaaliks, et laevastik on valmis võimu enda kätte võtma ja seda nõukogudele üle andma.

N. Izmailov ja A. Puhhov, kes võtsid aktiivselt osa Oktoobrirevolutsioonist ja kelledest esimese V. I. Lenin määras Balti laevastiku peakomissariks, jutustavad oma raamatus¹⁵ Tsentrobalti tegevusest, meremeeste kangelaslikust võitlusest sotsialistliku revolutsiooni võidu ja nõukogude võimu kindlustamise eest. Raamatus on esitatud V. I. Lenini ja Kommunistliku Partei juhtiv osa selles võitluses. Autorid jutustavad ka Eesti punakaartlaste lahingust saksa okupantide vastu Keilas ja Tallinna evakueerimisest.

Läti kütipolkude loomist ja nende võitlust nõukogude võimu eest kuni veebruarini 1918 käsitleb J. Kaiminš.¹⁶ Raamatu viimases peatükis jutustab autor läti kütide tegevusest nõukogude võimu kindlustamisel nii Läti okupeerimata territooriumil kui ka Lõuna-Eestis. Ta iseloomustab ka bolševistlike organisatsioonide suurt tööd XII armee soldatite hulgas.

Punakaardi ja nõukogude miilitsa organiseerimisest ning nende tähtsast osast Oktoobrirevolutsiooni päevil annavad ülevaate J. Pinežski, J. Jerõkalov, N. Zlodejev, A. Rogozin¹⁷ ja mitmed teised.

Eesti töörahva relvastatud jõudude loomisest ja nende kangelaslikust võitlusteest on kirjutanud mälestusi tolaeagsed punaväelased ja punakaartlased.¹⁸ Mälestusi on ilmunud ka kogumikena.¹⁹

Töörahva relvastatud jõudude loomist Eestis Oktoobrirevolutsiooni päevil käsitlevad oma uurimustes V. Reiman, M. Petrov, K. Siilivask, V. Külaots ja J. Tipner.²⁰ Punakaardi

¹³ Ю. И. Кораблев, В. И. Ленин и создание Красной Армии. М., 1970. 463 lk.

¹⁴ П. Е. Дыбенко, Из недр царского флота к великому Октябрю. М., 1958. 183 lk.

¹⁵ Н. Ф. Измайлов, А. С. Пухов, Центробалт. М., 1963. 239 lk. Balti laevastiku sealhulgas ka Tallinna baasi meremeeste poliitilist tegevust käsitletakse ka teoses С. С. Хесин, Военные моряки в борьбе за власть Советов (октябрь 1917 — март 1918). М., 1953. 256 lk.; Балтийские моряки в подготовке и проведении Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник документов. М.-Л., 1957. 436 lk.

¹⁶ Я. Кайминь, Латышские стрелки в борьбе за победу Октябрьской революции. Рига, 1961. 423 lk.

¹⁷ Е. Пинежский, Красная гвардия. Очерки истории питерской Красной гвардии 1917 года. М.-Л., 1929. 119 lk.; Е. Ерыкалов, Красная гвардия в борьбе за власть Советов. М., 1957. 110 lk.; Н. П. Злодеев, Красная гвардия. М., 1957. 88 lk.; А. И. Рогозин, Рабоче-крестьянская советская милиция УССР в период иностранной военной интервенции и гражданской войны. (Конспект лекций. Соет. доц. А. И. Рогозин). Харьков, 1964. 30 lk.

¹⁸ Karl Kanger, Mälestusi võitluspäevilt. Tallinn, 1958. 124 lk.; A. Lombak, Leekides. Mälestusi. Tallinn, 1958. 404 lk.; Eesti punakaart ja punavägi kodusõjas. M.-L., 1934. 212 lk.

¹⁹ Nõukogude võimu eest. Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu. Tallinn, 1957. 512 lk.; Koidikul. Mälestusi Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist ja Kodusõjast. Tallinn, 1967. 539 lk.

²⁰ V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918. Tallinn, 1957, lk. 174—187; M. Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal. Tallinn, 1957, lk. 182—216; K. Siilivask, Eesti Oktoobrirevolutsiooni ning välismaise sõjalise interventsiooni ja Kodusõja perioodil 1917—1920. Tartu, 1959, lk. 47—60; V. Külaots, Revolutsioonilisest liikumisest Vene armee Eestis asuvas väeosades aastail 1914—1917. Tallinn, 1957, lk. 69—91; J. Tipner, Punaarmee Eesti väeosade võitlusteest (1917—1920). Tallinn, 1957, lk. 5—20.

organiseerimist ja tema osa nõukogude võimu kehtestamisel ja kindlustamisel Eestis on uurinud I. Paul.²¹

Nende teostes käsitletakse Eesti töörahva relvastatud jõudude loomist peamiselt Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistuse ja läbiviimise ajajärgul, esimesel nõukogude võimu perioodil, mis kestis novembrist 1917 kuni märtsini 1918, aga on peatunud vaid põgusalt. See asjaolu teeb vajalikuks põhjalikumalt käsitleda Eesti bolševike tegevust töörahva relvastatud jõudude loomisel just viimase kolme ja poole kuu jooksul, mida käesolevas ülevaates püütaksegi teha, arvestades nii mainitud teoseid kui ka dokumentide ja materjalide kogumikes ning üldistavates teostes esinevaid seisukohti.

Kasutatud on ka arhiivide, peamiselt Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi (ORRKA) fonde, nagu f. R-1290 (Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee), f. R-1216 (Tallinna Nõukogu Täitevkomitee), f. R-1233 (Narva Nõukogu Täitevkomitee), f. R-1246 (Virumaa Täitevkomitee) ja kõigi teiste maakondade ning paljude valdade täitevkomiteede fonde, kus on andmeid Punakaardi kohta. Eestimaa Kommunistliku Partei Parteiarhiivist (EKPA) on kasutatud fondi 25 (Kominterni Eesti seksioon) ja fondi 27 (EKP Ajalookomisjon).

Bolševistlikust ajakirjandusest on kasutatud VSDTP Eestimaa Komitee ja Tallinna Komitee häälekandjat «Tööline», Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee häälekandjat «Eesti Teataja», VSDTP Eestimaa Komitee maaosakondade häälekandjat «Maatamees», maakondlikke bolševistlikke ajalehti ja EKP ajakirja «Klassivõitlus». Kodanlikest ja väikekodanlikest ajalehtedest on kasutatud eesti rahvuslike väeasade häälekandjat «Eesti Sõjamees» ja eesti menševike ajalehte «Sotsialdemokrat».

*

Oktoobrirevolutsiooni eel tegi bolševike partei vana armee soldatite ja sõjalaevastiku madruste hulgas laialdast poliitilist selgitustööd, mille tõttu, nagu konstateeris V. I. Lenin, armee oli juba 1917. aasta oktoobri-novembrikuu pooleldi bolševistlik. Vene Asutava Kogu valimised näitasid, et pealinnadele lähedastel rindel ja Balti laevastikus said bolševikud rohkem hääli kui kõik teised parteid ühtekokku. Nii said bolševikud Põhjarindel 56,2, Läänerindel 66,5 ja Balti laevastikus 60,0 protsenti kõigist antud häältest.²²

Seega olid partei käsutuses tugevad sõjalised jõud või, nagu V. I. Lenin ütles, «poliitiline löögirusikas»,²³ kelle abil saavutati võit relvastatud ülestõususe ja murti ekspuataatorite vastupanu. Nõukogude võimu esimesed dekreedid, milleks teatavasti olid rahudekreet ja maadekreet, leidsid sõjaväes ja laevastikus tulist poolehoidu, tõmbasid bolševike poole uusi soldati- ja madrusevormi riidetatud tööliste ja talupoegade hulki, vabastades nad kodanluse ja reaktsioonilise ohvitserkonna mõju alt.

Vanas armees ja sõjalaevastikus, kus püssi all oli üle 17 miljoni töölise ja talupoja, foetas rõhuv enamik proletaarset revolutsiooni ja bolševike partei poliitikat, ülejäänute hulgas aga oli käimas revolutsiooniline käärimisprotsess. Sellest hoolimata ei saanud nõukogude võim vana armeed ja mereväge lihtsalt üle võtta ja kasutada tööliste ja talupoegadele ustava sõjalise jõuna võitluses sisemise kontrrevolutsiooni ja interventide vastu. Vana armee koosnes sunniviisil mobiliseeritud inimestest, kellele olid küll võõrad need eesmärgid, mille eest neid sõdima sunniti, kuid kelles polnud küllaltki tihti veel juurdunud bolševistlikud arusaamad. Vana armee juhtkond — ohvitserid ja kindralid — asus

²¹ I. Paul, Punakaart võitluses nõukogude võimu eest Eestis (1917—1918). Rmt.: Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis (artiklite kogumik). Tallinn, 1957, lk. 111—163.

²² Ю. И. Кораблев, В. И. Ленин и создание Красной Армии, lk. 126. Suure Nõukogude entsüklopeedia järgi olid need protsendid vastavalt 61, 66,9 ja 100. (Большая Советская Энциклопедия. Т. 44, второе изд., art.: Учредительное собрание в России, lk. 462).

²³ V. I. Lenin, Asutava Kogu valimised ja proletariaadi diktatuur. Teosed, 30. kd., lk. 237.

enamikus kontrrevolutsiooni teele, moodustades sisemise kontrrevolutsiooni põhijõu, või astus interventide teenistusse.

Nõukogude võim aga vajas töörahvale ja sotsialismiüritusele täiesti ustavat sõjalist jõudu, kes oli teadlik oma eesmärkidest. Seepärast tuligi asuda uue, neile nõudlustele vastava armee loomisele.

Kodanlased ja kokkuleplased targutasid, et töörahvas ei suutvat oma armeed luua, kuna tal puudub juhtiv sõjaväeline kaader — ohvitserkond, menševikud aga nõudsid, et tuleb säilitada kodanliku juhtkonnaga sõjavägi. See kõik ei tähendanud mõistagi muud kui kodanluse võimu alustoe allesjätmist.

Juba nõukogude võimu esimesed näitalad näitasid, et tööliste ja talupoegade hulgas leidub küllalt inimesi, kes tahavad vabatahtlikult astuda uude, tööliste ja talupoegade armeesse ning kes on võimelised õppima sõjakunsti, organiseerima ja juhtima töörahva relvastatud jõude võitluses sotsialismi eest. Selle kohta märkis V. I. Lenin, et esmakordselt ülemaailmse võitluse ajaloos on astunud armeesse elemendid, kes ei too endaga kaasa küll kroonulikke teadmisi, kuid keda juhib idee võidelda ekspluateeritavate vabastamise eest.²⁴

Ilma sõjaväge «desorganiseerimata», õpetab V. I. Lenin, pole ükski suur revolutsioon toime tulnud ega saagi toime tulla. Sest sõjavägi on kõige kivinenum vana korra toetamise tööriist, kapitali võimu ja kodanliku distsipliini tugi. Marx ja Engels rõhutasid korduvalt, et revolutsiooni esimeseks käsuks on purustada vana armee, saata ta laiali ja asendada uuega.

«Uus ühiskonnaklass, tõustes võimule,» ütleb Lenin, «ei ole kunagi võinud ega või nüüdki seda võimu saavutada ja kindlustada teisiti kui vana sõjaväe täieliku laostamisega...; teisiti kui järk-järgult välja arendades, rängas kodusõjas välja arendades uue armee, uue distsipliini, uue klassi uue sõjaväelise organisatsiooni.»²⁵

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisel ja läbiviimisel Eestis etendasid vana armee ja laevastiku sõjaväelased tähtsat osa. Lihtsad vene soldatid ja madrused suhtusid sügava poolehoiuga eesti töörahva vabastusvõitlusse, mida ta pidas parunite ja tsaari satraapide rõhumise vastu, sotsiaalse ja rahvusliku vabanemise eest, ja aitasid sellele võitlusele aktiivselt kaasa. Selle tõttu saavutas revolutsioon siin võidu rahulikult teel.

Enne Esimest maailmasõda oli vanas Vene armees umbes 300 eesti rahvusest ohvitseri, kusjuures pooled neist olid reservohvitserid. Maailmasõja ajal lõpetas ligikaudu 1800 eestlast lipnike kooli (sõjaaegsete ohvitseride ettevalmistamise kursused). Seega teenis 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni ajal armees ligikaudu 2000 eesti rahvusest ohvitseri (umbes pooled neist lipnikuaukraadis) ja kuni 100 000 soldatit.²⁶

Suurem osa ohvitseridest oli pärit jõukatest kodanlikest perekondadest ja pooldas kodanluse võimu ning tema poliitikat. Neile tuginedes lootis kodanluse luua endale ustava sõjalise jõu rahvuslike väeosade näol, et kindlustada oma võimu ja kaitsta end töörahva vastu. Ka vene kontrrevolutsionäärid andsid rahvuslike väeosade loomiseks oma nõusoleku, lootes neilt endale tuge.

Eesti bolševikud olid esialgu, pärast Veebruarirevolutsiooni, rahvusväeosade asutamise vastu. Sel ajal oli VSĐT(b)P peamiseks ülesandeks soldatite põhimassi demokraatiseerimine, nende vabastamine kontrrevolutsiooniliste kindralite ja ohvitseride mõju alt ja muutmine tööliklassi liitlaseks. Seetõttu nähti soldatitemassi lõhestamise rahvuste, mitte aga klassivõitluse põhimõtete järgi reaktsioonilist sammu, mis oli kasulik ainult kodanlusele, kel oli kasutada tugev ohvitseride kaader oma mõjualuste väeosade loomiseks.

Kuid sõjatüdimus ja tung tulla sünnimaale, oma rahva hulka, oma väeosadesse, kus

²⁴ Vt. V. I. Lenin, Ettekanne Rahvakomissaride Nõukogu tegevusest [kolmandal ülevenemaalisel nõukogude kongressil] 11. (24.) jaanuaril [1918. a.]. Teosed, 26. kd., lk. 427.

²⁵ V. I. Lenin, Proletaarne revolutsioon ja renegaat Kautsky. Teosed, 28. kd., lk. 260.

²⁶ Eesti vabadussõda 1918—1920, I. Tallinn, 1937, lk. 52—53; Jaan Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920. Tallinn, 1933, lk. 62.

saab kõnelda emakeeles ja kus kodanlikud tegelased töötasid anda paremat varustust, oli niivõrd tugev, et haaras ka ekspuateritavasse rahvakihtidesse kuuluvaid soldateid.

Rahvusväeosad tekkisid paratamatult ning nüüd tuli tööliisklassil ja bolševikel olla valvel, et kodanlus ei saaks neid kasutada oma poliitilise relvana rahva vastu.

Eesti rahvuslike väeosi hakati kodanlike tegelaste eestvõttel looma 1917. aasta märtsis-aprillil. Soldateid püüti neisse vastu võtta valiku järgi. Kui oli andmeid, et tegemist on «punase» või bolševike poolehoidjaga, saadeti ta vanasse väeosas tagasi. Sinna saadeti tagasi ka need, keda tabati «Kiire», «Töölise» või «Maatamehe» lugemiselt või agiteerimiselt bolševike kasuks.

Aprillis pandi Tallinnas alus I. eesti polgule, kes mai keskpaiku paigutati ümber Rakverre. Sinna jäi ta septembri lõpuni, mil saadeti Põhjarindele. Eesti sõjate kaitsmisel langesid polgu I ja II pataljoni Muhu saarel sakslaste kätte vangi. Polgu põhiosa aga jäi ranniku kaitseks Haapsalusse ja ta koosseis täiendati ettenähtud suuruseni.

18.—21. juunil 1917 toimus Tallinnas I eesti sõjaväelaste kongress, kelle töö kulges täielikult kodanluse sõiduvees. Kongressi otsuste täidesaatvaks organiks valiti Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee eesotsas kodanluse tähtsama liidri K. Pätsiga.²⁷

Eesti rahvusest sõjaväelased olid laiali paljudes armeedes. Kõige rohkem leidis neid Põhjarindel V ja XII armees. Neis mõlemas, eriti aga XII-ndas, levis revolutsiooniline meeleolu.²⁸

Armees ja sõjalaevastikus teenivad eesti bolševikud tegid oma rahvusest sõjaväelaste hulgas energiliselt poliitilist selgitustööd. XII armee eesti sõjaväelaste hulgas kasvas bolševike mõju kiiresti, V armees aga mõjutasid eesti kodanlased soldateid veel üsna tugevasti, kuigi suurem osa armeest oli bolševistlik. Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul, 12. ja 13. oktoobril toimus V armee eesti sõjaväelaste kongress. Kuna seal oli kodanlike ja väikekodanlike parteide esindajatel väike enamus, võeti vastu nende resolutsioonid, milles muu seas nõuti eesti korpuse asutamist.²⁹

Bolševike selgitustöö tulemusena hakkas V armee eesti soldatite teadlikkus peagi kasvama ja, nagu hilisemad sündmused näitasid, said neist kindlad nõukogude võimu toed. Sõjaväes teenivad eesti bolševikud organiseerisid Oktoobrirevolutsiooni eel Põhjarinde Eesti Sõjaväelaste Täitevkomitee valimised, millest võtsid osa V ja XII armee eesti soldatid. Täitevkomitees said bolševikud enamuse.

21. oktoobril 1917 arutas see Täitevkomitee võimuküsimust. Häälteenamusega võeti vastu järgmine resolutsioon:

«Silmas pidades, et praegune koalitsioonivalitsus töötab rahvaste enesemääramise õiguste vastu ja näitab üles täielikku võimetust korra jaluleseadmisel, nõuab Põhjarinde Eesti Sõjaväelaste Täitevkomitee täit võimu riigis tööliste ja soldatite saadikute nõukogudele kui ainsatele revolutsioonilise võimu esindajatele riigis, kõige energilisemat rahu-poliitika ajamist ja võimalikult kiiremat sõja lõpetamist.»³⁰

Põhjarinde Eesti Sõjaväelaste Täitevkomitee jäi edaspidigi kindlalt revolutsioonilistele seisukohtadele. Kuid V armee kodanlik-natsionalistlikud ohvitserid eesotsas isand Lajaga ei tahtnud ühist Põhjarinde Täitevkomiteed tunnustada ja valisid V armee juures omaette V Armee Eesti Sõjaväelaste Täitevkomitee, kus kodanlikel natsionalistidel oli enamus. Siin hakkasid endised kuldpagunimehed endale pesa ehitama, kus nad parteituse sildi all ajasid oma musti asju.

Et ühendada kõik XII armee revolutsioonilised jõud, loodi siin Armee Revolutsioonikomitee. Viimane pooldas täielikult Oktoobrirevolutsiooni. Oma üleskutses soldatitele kirjutas ta:

²⁷ Karl Kanger, Mälestused 1917.—1918. a. revolutsioonilistest sündmustest. Rmt.: Koidikul, lk. 105; Eesti vabadussõda 1918—1920, I, lk. 61.

²⁸ Eesti bolševike revolutsioonilist tööd Eestis asuvates maa- ja mereväeosades Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise perioodil käsitleb V. Külaots oma raamatus «Revolutsioonilisest liikumisest Vene armee Eestis asuvais väeosades aastail 1914—1917, lk. 33—91.

²⁹ «Eesti Sõjamees» 28. okt. 1917.

³⁰ «Eesti Teataja» 21. okt. 1917.

«Meie parimad soovid on sinna, Peterburi poole, sihitud. Kuid sellest, seltsimehed, on vähe! On tarvis tegusid. On tarvis, et mitte ühte XII armee soldatit ei saadetak revolutsioonilise Peterburi häbistavaks rahustamiseks!»³¹

Vaimustus sõjaväes on suur, teatas «Töölise» kirjasaatja. Kõikjal nõutakse kõnelejaid.³²

18. novembril avati XII armee erakorraline kongress (XII armee soldatite saadikute suurnõukogu). Juba esimesel koosolekul ilmnes, et kaks kolmandikku kongressi saadikuist pooldab pahempoolset, bolševike ja pahempoolsete esseeride blokki.

Kongressi juhatajaks valiti läti laskurpolkude komissar G. Nahimson.³³ Juhatuse 7 liikmest olid 5 bolševikud ja 2 pahempoolsed esseerid. Endine Arme Revolutsioonikomitee esimees, parempoolne esseer Kutšin tagandati suure hääaltenamusega. Kongressil valiti ka uus soldatite saadikute nõukogu.

V armee poliitilist meeleolu iseloomustavad Vene Asutava Kogu valimiste tulemused: bolševikud said siin 71 174 häält rohkem kui kõik teised parteid ühtekokku.³⁴

Ees seisid vana armee demobiliseerimine ja seepärast moodustati armeede juures demobiliseerimiskomisjonid. Rinne elas kojuminemise meeleolus.

XII armee demobiliseerimiskomisjoni liikme kirjast Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele 23. detsembril 1917 selgub, et demobiliseerimise puhul on otsustatud rindelt inimesed vanuse järjekorras ära tuua, samuti osa hobuseid. Kõik intendantuurile, inseneri- ja suurtükiväele, samuti sanitaar- ja veterinaarteenistusele kuuluv varustus kavatseti ladudesse jätta. Eesti alal mõeldi niisugused laod luua Rakveres, Tartus ja Pärnus. Ladude teenistujad taheti palgata lepingu alusel. Üleliigsed hobused aga otsustati müüa põllumeeste seltside kaudu kohalikule rahvale.

Sügise poole, eriti pärast Eesti saarte okupeerimist Saksa vägede poolt, näkkas Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee organiseerima uusi rahvuslikke väeosi. Paljud varasemad katsed saada selleks Ajutise Valitsuse luba ei olnud andnud ulatuslikumaid tulemusi: oli lubatud luua ainult 1. eesti polgu tagavarapataljon.

Eesti kodanlikud sõjaajaloolased kirjutasid, et 1917. aasta sügisel olevat rahvuslike väeosade asutamise põhimõte olnud läbi löömas laiemalt kui ainult Eestis. Kindral A. Verhovski, kes septembri algul sai Ajutise Valitsuse sõjaministriks, olevat pooldanud seda ideed, arvates, et vana armee lahinguvõimet saab tõsta, kui ta ümber korraldada rahvuslikul põhimõttel.³⁵ Ta olevat pooldanud ka eesti diviisi asutamist.³⁶ Selle teostamisele asusidki eesti kodanlikud tegelased novembris, kuigi, nagu kirjutab J. Maide, vormilist luba selleks ei saanud. Esimesed päevakäsud on välja antud 6. detsembril. Diviisi ülemaks oli alampolkovnik J. Laidoner, staabi ülemaks alampolkovnik J. Soots.³⁷

Septembri lõpul hakati organiseerima Tallinna eesti eripolku, kes algul oli mõeldud 2. eesti polguna, kuid diviisi ülema päevakäsuga 6. detsembrist nimetati ümber 3. eesti jalaväepolguks. 2. eesti polku hakati formeerima novembri lõpul Viljandis, kus moodustati staap ning 1. ja 2. pataljon. Novembris Paides formeeritud 4-rooduline pataljon, kes pidi olema 2. eesti polgu 4. pataljon, viidi jaanuaris 1918 üle Rakverre 4. eesti polgu koosseisu, keda seal oli detsembri algul hakatud formeerima.³⁸

2. eesti polgu väeosi formeeriti ka Pärnus (1 pataljon) ja Põltsamaal (1 rood). 2. polgu ohvitserid ja Ülemkomitee oleksid tahtnud polgu asukohana näha Tartut, kuid selleks ei antud luba.³⁹

Et tugevdada oma positsiooni Lõuna-Eestis, alustasid kodanluse peamehed 30. oktoobril Viljandis eesti ratsaväepolgu formeerimist. Kuna ametlikku luba selleks ei saadud,

³¹ «Eesti Sõjamees» 2. nov. 1917.

³² «Töölise» 20. nov. 1917.

³³ «Eesti Teataja» 24. nov. 1917.

³⁴ «Eesti Teataja» 4. det. 1917.

³⁵ Eesti vabadussõda 1918—1920, I, lk. 76.

³⁶ Sealsamas.

³⁷ Jaan Maide, Ulevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920, lk. 77—78.

³⁸ Sealsamas, lk. 78—79.

³⁹ «Eesti Sõjamees» 15. nov. 1917.

leppis kodanluse liider K. Päts Tallinna merekindluse komandandiga kokku, et kindluse juures asutatakse eesti ratsaväelaste komando, kelle ümber hakatigi organiseerima eesti ratsaväge.⁴⁰

Kodanlik «Päevaleht» kirjutas vaimustusega, missugust tähtsat osa see polk pidi eesti hallparunite vara kaitsel etendama.⁴¹ Meeste koondamine algas detsembri esimestel päevadel, hobuste rekvisitsioon oli välja kuulutatud 6. detsembriks.

Detsembri lõpu poole tegi polk katset Viljandis asuvalt Vilno družiinalt, kes valvas raudteesildu ja teisi üldtähtsusega objekte, tema valvepunkte üle võtta. Selle katse pärast arreteeriti 21. detsembril mõned ratsaväe organiseerijad ja taheti nad juurdluseks Valka saata. Ratsaväelased aga tungisid saatekomandole kallale ja vabastasid arreteeritud.

Täitevkomitees käis talumehi kaebamas, et ratsaväelased on neilt tasu maksmata hobuseid ära võtnud.⁴²

Detsembri lõpul saabus Viljandimaa Täitevkomitee kutsel Viljandisse nõukogudevõimu kaitsmaks vene ja läti väeosa. Jaanuari algul võeti ratsaväelastelt relvad ära ja polk saadeti laiali.

24. septembril saadi luba eesti tagavarapataljoni asutamiseks Tartus. Teda hakati formeerima 1. eesti polgu tagavarapataljoni baasil. Pataljoni koosseisus oli ette nähtud 8 roodu, arvult 1000 meest, kuid ta paisus kiiresti vanast armeest kodumaale pöörduvate eesti sõjaväelaste arvel, nii et novembri algul oliataljonis juba 20 roodu 4000 mehega.⁴³

Formeeritavatele väeosadele raha ja varustuse saamiseks kasutasid kodanlikud tege-lased seadusvastaseid teid. Kubermangu Maavalitsuse esimehe J. Raamoti abil hangiti pankadest Maavalitsuse arvel olevatest summadest ja ka kodanluse erapankadest raha. Varustust osteti taganevate vana armee väeosade ohvitseridelt, kes müüsid maha isegi suurtükke ja suurtükiväe hobuseid ühes rakmetega.⁴⁴ Kui Maavalitsuse tegevus pärast Oktoobrirevolutsiooni lõpetati ja pangad natsionaliseeriti, ei olnud enam võimalusi varustuse saamiseks sahkendamise teel.

Kodanlus püüdis kõiki neid väeosi muuta oma poliitika kuulekateks tööriistadeks, juurutades neis pimedat kepidistsipliini ja õhutades vaenu nõukogude võimu vastu.

Ülemkomiteel oli mõtte luua kodanluse klassihuvidele vastavat sõjaväge, konstateeris. «Tööline» 29. novembril 1917 artiklis «Eesti malevast». Juba 1. eesti polgus oli kehtes-tatud range kord, vast rangem kui isegi mõnes vanas Nikolai-aegses kaardiväepõlgus. Oma poliitilisi vaateid võisid avaldada ainult ohvitserid, soldatitel oli poliitikaga tegele-mine keelatud.

Polgus oli endiselt kehtiv auandmine. Iga kord oli soldat sunnitud püsti tõusma, kui ülemus juhtus mööda minema. Polkovnik A. Tõnisson nõudis näiteks, et roodud pidid igal hommikul tema korteri akna alt lauluga läbi marssima, olgu ilm missugune tahes. Oli Tõnissonil tahtmine mõnele tuttavale «eesti polgu distsipliini» näidata, käsutas ta välja kogu polgu ja laskis mehi tundide kaupa marssida.

Ükskord korraldati ohvitseride pidu. Ruumi teisel korrusel asus osa soldateid. Tõnis-son tuli üles ja teatas, et «neil seal all» algab varsti pidu. Kui soldatid tahavad peost osa saada, siis võivad nad aknad avada ja läbi akna muusikat kuulata. Ta soovitas veel soojalt, et soldatid võiksid endile külast tüdrukud tuua, sest läbi akna kostva muu-sika järgi olevat võimalik tantsida.

Tallinna eesti polgu ülem polkovnik E. Pödder ei erinenud A. Tõnissonist oma tagur-like vaadete poolest vähimalgi määral. Ta mitte ainult ei ignoreerinud polgu komiteed, vaid püüdis viimast koguni käsutada.⁴⁵

Nagu neist väeosadest saabunud teateist selgus, oli eesti sõjaväelaste hulgas käimas-intensiivne käärimine ning poliitilise teadlikkuse järjekindel kasv. Haapsalus asuvas.

⁴⁰ Jaan Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920, lk. 79.

⁴¹ «Päevaleht» 7. det. 1917.

⁴² «Eesti Teataja» 11. jaan. 1918.

⁴³ Eesti vabadussõda 1918—1920, I, lk. 73—74; Jaan Maide, Ülevaade Eesti vaba-dussõjast 1918—1920, lk 77.

⁴⁴ Jaan Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920, lk. 78.

⁴⁵ Vt. «Tööline» 29. nov. 1917.

1. eesti polgus detsembri algul toimunud komissari valimistel sai bolševik Jaanus 1200. mustasadalane Umarik aga vähem kui 500 häält.⁴⁶

9. detsembril toimus polgu miiting, kus esines Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu esindaja K. Treufeldt, kes rääkis poliitilisest momendist ja näitas, kuidas soldateid on kodanluse sabas sõrkivate ohvitseride poolt ninapidi veetud. Sõna võtsid ka soldatid, kes kinnitasid K. Treufeldti poolt esitatud fakte. Kõnekoosolekuid otsustati korraldada sagedamini, milleks valiti viieliikmeline komisjon.

Samal päeval sai K. Treufeldt teada, et 6. roodus jaotatakse eraisikutele relvi. Kontrollimisel selgus, et Haapsalu «paremad eesti pojad» organiseerivad valgekaarti. Polgu komiteed oli aga informeeritud, et relvi saadetakse maale militsioonäridele.

11. detsembril ajas endine Lääne maavalitsuse esimees Saar, lipnikud Mõrd ja Kurvits ning kaks ukraina väeosa esindajat kokku polgu miitingu ja esinesid seal nõukogudevastaste kõnedega. Nad rääkisid, et maal olevat tekkinud hirmus oht Punakaardi näol, kes võtvat üle «eesti vendade» mõisaid.

K. Treufeldt kummutas oma sõnavõtu kodanlaste laimu ja selgitas parunite mõisate ülevõtmise küsimusi.⁴⁷

Läänemaa hallparunid pöördusid 1. eesti polgu juhtkonna poole palvetega saata neile valdadesse Punakaardi vastu appi eesti soldateid. Polgu juhtkond rahuldus niisugused palved meelsasti, kasutades selleks kodanlikult meelestatud või poliitiliselt väheteadlikke soldateid. Soldatite sel esmärgil maale saatmist arutati Läänemaa Töörahma Nõukogu kongressil 17. detsembril 1917 ja otsustati, et eesti polgu komitee peab maale saadetud soldatid viivitamatult tagasi kutsuma. Polgu komitee võib soldateid maale saata ainult siis, kui Läänemaa Täitevkomitee seda nõuab, ja ainult sinna, kuhu Täitevkomitee neid suunab.⁴⁸

Lisaks kodanlike tegelaste agitatsioonikoosolekutele ja -miitingutele, mida polgu ohvitserid ette valmistasid,⁴⁹ püüdis polgu juhtkond revolutsioonilise meeolu süvenemist soldatite hulgas takistada ka karmide karistustega. Polgu peavahis oli korraga 700 soldatit, s.o. üks viiendik polgu koosseisust. Oli päevi, mil ohvitserid määrasid aresti kuni 270 soldatit.⁵⁰

Kuid kõigest sellest hoolimata kasvas soldatite poliitiline teadlikkus üsna jõudsasti.

Suurt meelepaha tekitas soldatite hulgas polgu komandöri Aleksander Tõnissoni ja mitme teise tagurliku ohvitseri «sõjaretk» Tartusse, kus nad koos Jaan Tõnissoniga püüdsid organiseerida mässi nõukogude võimu vastu. See üritus aga kukkus haledasti läbi. Miitingule kogunenud soldatid nõudsid polkovnik Tõnissoni ametist lahkumist. Kuna aga uut polgu ülima kandidaati üles ei seatud, jäi küsimus lahtiseks. Ohvitserid ja «parem ollus» tõstsid miitingul suurt kära. Neist eriti silma paistnud alamleitnant Laaman ja tööroodu ülem Mõrd olid soldatite nõudmisel sunnitud miitingult lahkuma. Kui sai teatavaks polkovnik Tõnissoni vangistamise käsk, aitasid tagurlikud ohvitserid tal rettu pugada. «Päevalehe» kaudu aga levitati teadet, et Tõnisson olevat ametiasjus ära sõitnud.⁵¹ 2. eesti polgu poliitilise palge kujunemise kohta on materjali säilinud napilt. Kuna tema formeerimine toimus mitmes kohas, siis kujunesid ka ta koosseisu poliitilised meeolud erinevalt. Paides asuvate üksuste soldatid olid tugevasti kodanluse mõju all ja takistasid kodanlike tegelaste ässitusel mõisate ülevõtmist ning nõukogude võimu sisseadmist valdades. Põltsamaal asuv 8. rood aga võttis oma üldkoosolekul 23. jaanuaril vastu resolutsiooni, milles ta tunnistas nõukogude võimuorganid ainsaks võimudeks, kel on õigus Eestis sõjaväge organiseerida, ning lubas omalt poolt kogu jõuga abiks olla võitluses kontrevolutsiooniliste elementide vastu, kes ei taha töörahva valitsust tunnustada.⁵²

⁴⁶ ORRKA, f. 534, nim. 1, s.-ü. 40, l. 13.

⁴⁷ «Eesti Teataja» 15. dets. 1917.

⁴⁸ «Eesti Teataja» 3. jaan. 1918.

⁴⁹ «Maatamees» 19. dets. 1917.

⁵⁰ ORRKA, f. 534, nim. 1, s.-ü. 8, l. 2, 315.

⁵¹ «Tööline» 17. nov. 1917.

⁵² «Eesti Teataja» 29. jaan. 1918.

3. eesti jalaväepolk Tallinnas oli revolutsioonilisemaid väeosi. Koos töölistega võttis ta muu seas osa eesti kodanluse «Maapäeva» laialiajamisest.

Kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võttis Tallinna polk vastu bolševistliku resolutsiooni, mis kutsus üles toetama nõukogude võimu. Mõistagi ei olnud niisugune resolutsioon meelepärane kodanlikust tegelinskest polgu komitee esimehele kapten Maidele, kes oma mõttekaaslaste abiga Mihkel Lüllil abil organiseeris nõukogudevastast propagandat. 1. novembril organiseerisid nad uue koosoleku, kus neil läks korda läbi viia uus, segane ja desorienteeriv resolutsioon. Ühelt poolt tunnistas polk selles endise Vene valitsuse tegevuse imperialistlikuks ja mitteaajakohaseks ning toetas ainult seda demokraatliku vabariigi rahvavalitsust, kes loob riigis korra, kaitseb vabariigi rahvaste liikmete elu ja inimõigusi, teostab tegudes, mitte sõnades, neid suuri juhtmõtteid, mis Vene revolutsioon, mille esimestes ridades ka eestlased võitlevad, tervele inimkonnale kuulutas. Muu seas nõuti ka vaba enesemääramisõigust kõigile rahvastele!

Nende kõrval aga esinesid resolutsioonis ehtmaidelikud ja -lüllilikud nõudmised, nagu võimu andmine «Maapäeva» kätte ja suletud kodanlike ajalehtede taas ilmuda lubamine.⁵³

Mõni päev hiljem avaldas polgu komitee niisuguse resolutsiooni vastu protesti, märkides, et see oli vastu võetud ainult väikese osa soldatite poolt. 4. novembril toimus polgu uus üldkoosolek ja võeti vastu uus resolutsioon, kus ei ole enam sõnagi «Maapäeva» ja kodanlike ajalehtede toetamisest, vaid deklareeritakse selgesõnaliselt, et eesti polk toetab praegust revolutsioonilist valitsust ning tööliste ja soldatite saadikute nõukogusid.⁵⁴

25. novembril võeti Tallinna eesti polgu roodude esindajate üldkoosolekul vastu otsus tagandada Ülemkomitee presiidium ja kokku kutsuda eesti sõjaväelaste kongress.

Peale selle otsustati igal nädalal korraldada roodukomiteede ühiseid koosolekuid, mille peaesmärk oli alalise ühenduse loomine roodude vahel. Seni olid roodukomiteed täiesti iseseisvalt ja isoleeritult töötanud; polgu komitee omalt poolt ei olnud nende ühinemisele kaasa aidanud.

Roodudes kavatseti ümbervalimised korraldada ja niisugused isikud valida, kes enamuse huvidele vastavad.⁵⁵

Sama otsuse kohaselt tuli igast roodust üks esindaja valida, kes ühes roodudega pühapäeval, 25. novembril Riigipanga majas asuvasse Ülemkomiteesse pidid minema ning seal teatavaks tegema polgu esindajate otsuse presiidiumi tagandamise kohta.⁵⁶

Otsusest Ülemkomitee presiidium laiali saata sai teada ka härra Päts ja Ko. Sama päeva õhtul korraldasid nad Ülemkomitee koosoleku, et leida võimalusi, kuidas selle otsuse täitmist nurja ajada. Kiires korras saadeti ohvitserid roodudesse «selgitustööd» tegema.⁵⁷

3. eesti polgu roodukomiteede ja Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee ühine koosolek toimus 27. novembril Tallinnas Riigipanga ruumides.

Umbes tund aega kulus selleks, et tagasi lüüa Ülemkomitee liikmete katseid tähelepanu kõrvalejuhtimiseks päevakorda võtta muid küsimusi, nagu näiteks major Kirschbaumi ettepanek arutada «sakslaste kodumaale sissetungimise võimalust», mis, nagu ta väitis, algavat 9. detsembril.

Kõik need manöövrid aeti aga häälteenamusega nurja ja päevakorda võeti kaks punkti: 1) vahejuhtum Ülemkomitee ja Tallinna eesti polgu soldatite vahel ja 2) läbirääkimised poliitilise momendi üle.

Pärast pikemaid väitlemisi, milles K. Päts püüdis teeseldes kinnitada, et Ülemkomitee «olevat apoliitiline organ, asuti siiski seisukohale, et praegune Eesti Sõjameeste Ülemkomitee koosseis on puudulik ega vasta sõjaväelaste enamiku nõuetele. Tema ümbervalimiseks otsustati kokku kutsuda kongress, seniks aga täiendada teda kahe valitava esin-

⁵³ «Eesti Sõjamees» 2. nov. 1917.

⁵⁴ Sealsamas, 8. nov. 1917.

⁵⁵ «Eesti Teataja» 2. det. 1917.

⁵⁶ Sealsamas.

⁵⁷ «Tööline» 30. nov. 1917.

dajaga igast polgust, pataljonist ja organisatsioonist. Presiidiumi ümbervalimised pidid toimuma kohe.

Ka 2. päevakorrapunkti arutamisel puhkesid ägedad vaidlused, sest soldatid nõudsid, et Ülemkomitee selgesti ja avalikult teataks, missugune on tema poliitiline seisukoht. Kuna Ülemkomitee liikmed seda koosolekul ei teinud, siis kohustati Ülemkomiteed 29. novembril Töölistmajas roodukomiteede üldkoosolekul selle teatavaks tegema oma esindaja kaudu.⁵⁸

Järske lahkuminekuid tekitas ka nõudmine, et ohvitserid olgu oma kohtadele valitavad, mitte määratavad. Eriti ei tahtnud sellest kuulda 3. eesti polgu ohvitserid, pidades neid valimisi endile alandavaks. «Tööline» kirjutas sel puhul:

«Kui «Tallinna eesti polgu ohvitseride kogu» on otsustanud endid mitte valida lasta, siis on nad sellega lõplikult välja öelnud, kes nad on.

...Ametnikud streigivad, tõrguvad, et revolutsioonivõite hävitada. Eesti ohvitserid boikoteerivad valimisi. Boikoteerivad sellele vaatamata, et soldatid on otsustanud valimisi toime panna.

Soldatid ei võivat «ohvitseride spetsiaalset sõjaväelist haridust, juhtimise vilumust ja üldisi teadmisi õiglaselt hinnata», nii öeldakse ohvitseride otsuses.

Just sellepärast, et nad õiglaselt oskavad hinnata, teavad ohvitserid, et suurem hulk meist jääb valimata.»⁵⁹

Suuri lootusi pani Lõuna-Eesti kodanlus Tartu tagavarapataljonile (nimetati ka tagavarapolguks), kelle üksusi kodanlus püüdis kasutada maal «korra kaitseks». Üks suurem üksus paigutati Võru (Võru eesti pataljon). Kuid hallparunid pettusid oma lootustes. Juba Oktoobrirevolutsiooni eel levis pataljonis bolševistlik vaim. Eesti tagavarapataljoni ülem teatas oktoobris Eesti Sõjaväelaste Ülemkomiteele:

«Bolševikud tegutsevad pataljonis aktiivselt, kutsudes soldateid sõnakuulmatusele ja tänavale minekuks loosungiga «Maha Ajutine Valitsus!» ning nõudma kohest rahu... Peaaegu kõigis pataljoni roodudes valitseb kahjulik suund ja meeleolu.»⁶⁰

Bolševistliku meelsuse levik Tartu eesti soldatite hulgas kajastub ka novembris toimunud Vene Asutava Kogu valimiste tulemustes: bolševikud said 1623, esseerid vaid 28, mitmesugused teised nimekirjad 129 häält.⁶¹

Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee liikmed kutsusid rahvast üles koguma annetusi eesti väeosade heaks. Esialgu annetatigi raha ja mõningaid soldatitele vajalikke esemeid, nagu tekke, patju jne., isegi õlgi, et soldatid ei tarvitseks paljastel naridel magada. Kui aga selgus, et rahvusväeosad aina bolševiseeruvad, löi hallparun rahakottisuu kinni. Ka läksid annetused «teadmatult kaduma».⁶²

Soldatite asutatud revisjonikomisjonidel, kes pidid nende annetuste kasutamist kontrollima, kuid kelledele tehti kõikmõeldavaid takistusi, läks korda ainult niipalju kindlaks teha, et 1. eesti polk oli korjatud rahast $\frac{1}{8}$ naela mahorkat ja $\frac{1}{2}$ naela seepi saanud. Samuti läksid ohvitseride taskusse «polgu heaks» korraldatud pidude sissetulekud.

Tallinna 3. eesti polgu 11. ja 12. roodu üldkoosolek oli sunnitud seoses sellega deklareerima, et «meie, Eesti sõjamehed, tunnistame väljakuulutatud pidu ohvitseride heaks toimepandud peoks ja protesteerime, et seda «polgu heaks» nimetatakse».⁶³

Eesti bolševikud pöörasid pidevalt tähelepanu Eestis asuvate väeosade, sealhulgas ka eesti rahvuslike väeosade varustamisele ja soldatite perekondade eest hoolitsemisele. Eeskätt tegeles sellega V. Kingissepp kui Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee aseesimees, kellele allusid toitlus- ja varustusküsimused.

Bolševikel Tallinna Nõukogus ja linnavalitsuses läkski korda parandada sõjaväelaste perekondade olukorda.

Hoolekanne sõjaväelaste perekondade eest Tallinnas seisis paremal järjel kui mõnes

⁵⁸ «Eesti Teataja» 4. dets. 1917.

⁵⁹ «Tööline» 12. dets. 1917.

⁶⁰ ORKA, f. 814, nim. 1, s.-ü. 2, l. 159.

⁶¹ «Maatamees» 28. nov. 1917. Võrdluseks märgime, et läti polgus said bolševikud 3015, esseerid 236, menševikud, rahvasotsialistid jne. 121 häält. (Sealsamas.)

⁶² «Eesti Sõjamees» 16. dets. 1917.

⁶³ «Tööline» 22. nov. 1917.

teises linnas. Soldati naise pajuk Peterburis oli 15, siin 19 rubla kuus. Peale selle anti umbes 3000 perekonnale «supiraha», mis kuu kohta tegi kokku üle 10 000 rubla.⁶⁴ Elukalliduse tõusu tõttu jäi see pajuk mõistagi väikeseks. Siin võis põhjaliku murrangu tuua vaid vana armee järkjärguline demobiliseerimine, mida Nõukogude valitsus oli asunud teostama. Soldati sõõgiraha otsustas Rahvakomissaride Nõukogu suurendada 11 rublalt 50 kopikalt 28 rublale kuus.⁶⁵

Põhjarinde varustamisega oli sel ajal üldse suuri raskusi, mis tegi palju muret ka rinde komissarile B. Pozernile. Ukraina Raada ja Doni ääres asuvate tsaarikindralite kontrerevolutsiooniline tegevus takistas toiduainete ja loomatoidu juurdevedu lõunast. Kogu rinnet ähvardas mconapuudus.⁶⁶ Eesti rahvuslike väeosade puudulik varustamine, mille üle sõjaväelased kaebasid, oli tingitud ka sellest, et eesti kodanlikud tegelased püüdsid oma klassihuvide forsseerida rahvuslike väeosade moodustamist, lootes luua kodanlusele ustavat «malevat», nende varustamise eest aga hoolitsesid väga vähe. Niisuguse uisapäisa talitamise mõistis hukka ka «Eesti Sõjamees», kirjutades: «Kui uusi polke juurde asutada, siis peab enne teadma, kas neil on tarviline varustus. Kui mitte, siis koguvad asutajad tuliseid süsi oma endi peadele.»⁶⁷

Poliitilise meelsuse kujunemist eesti rahvuslikes väeosades kajastas ka eesti sõjaväelaste konverents, mis toimus Tallinnas 15.—18. detsembril. Konverents, mille avas Ülenikomitee esindaja J. Semper ja mille juhatajaks valiti J. Riisenberg, tunnistas nõukogude võimu dekreedid tarvilikuks. Kuid oli ka delegaate, kes teatasid, et väeosades, keda nemad esindavad, olevat püüd «kindla distsipliini» järele ja oldavat ka ohvitseride valitavuse põhimõtte vastu.

Hälteenamusega vastuvõetud resolutsioonis nõuti, et ülemjuhataja käsku ülemuste valimise asjus tuleb täita. Valimismääruste projekti väljatöötamiseks otsustati valida komisjon, kes oma töö tulemused pidi esitama konverentsile.⁶⁸

Teine resolutsiooniprojekt, milles ohvitseride valimised küll põhimõtteliselt õigeks tunnustati, kuid väideti, et praegu ei ole veel võimalik asuda nende läbiviimisele, jäi vähemusse.

Teisel päeval esitas pahempoolne esseer lipnik N. Riuhkrand resolutsiooni poliitilise momendi kohta. Bolševike ettepanekul tehti selles mõned parandused ning lõpliku kujul sai resolutsioon järgmise sõnastuse:

«Silmas pidades, et praegune revolutsioon on proletaarne revolutsioon, mis töörahva nõudmiste läbiviimisele on asunud, tunnistab Eesti väeosade konverents ainukeseks tõeliseks rahvalitsuseks nii Venemaal kui ka Eestis töörahva ja sõjaväelaste nõukogude valitsuse, Eestis — kuni Eesti Asutava Kogu kokkutulekuni. Seepärast leiab konverents, et Eesti töörahvas ei tohi võimu jagada kodanlike klassidega, kes rahvusluse katte all oma klassihuve taga ajavad, sest sellega nõrgendab ta oma võitlusjõudu.

Kuna kaugelt suurem osa Eesti sõjaväelasi koosneb töölistest ja maetameestest, kutsub konverents kõiki Eesti sõjaväelasi üles mitte vastu töötama revolutsioonilisele punasele kaardiväele mõisamaade rahva kätte ülevõtmise juures, vaid talle abiks olema.

Konverents nõuab nii Vene kui ka Eesti Asutavalt Kogult proletaarse revolutsiooni võitluse kindlustamist.

Eesti väeosade konverents tervitab vennalikult kõigi rahvaste vabadusvõitlust.

Elagu kindel vennalik ühendus Eesti revolutsioonilise töörahva ja Eesti sõjaväelaste vahel! Elagu töörahva ja sõjaväelaste nõukogude valitsus! Elagu selle valitsuse rahupoliitika ja vennastus kõigi maade rahvaste vahell!»⁶⁹

Vähemusse jäi menševik A. Ostra resolutsioon, mis nõukogude võimu ei tunnustanud.

Poliitilise momendi kohta esinesid bolševike esindajad H. Pöögelmann ja J. Ikmelt. Esseeride nimel esines H. Kruus, kes ütles, et «eesti esseerid otsustasid osa võtta uuest

⁶⁴ «Eesti Sõjamees» 16. det. 1917.

⁶⁵ «Eesti Teataja» 4. jaan. 1918.

⁶⁶ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 5, l. 13.

⁶⁷ «Eesti Sõjamees» 11. nov. 1917.

⁶⁸ «Eesti Sõjamees» 23. det. 1917.

⁶⁹ «Tööline» 20 det. 1917; «Eesti Sõjamees» 23. det. 1917.

valitsusest, et mitte ei jääks ühe partei võim, ja kutsuvad ka teisi parteisid sedasama tegema. Mis puutub Asutavasse Kogusse, siis astume samme tema kõrvaldamiseks, kui ta ei vasta töörahva huvidele ja ajab töörahva vastast poliitikat.»⁷⁰

Kõnesoleval eesti sõjaväelaste konverentsil esinesid eesti pahempoolsed esseerid koostöös bolševikega. Hinnangu konverentsi töö tähtsuse kohta, samuti iselocmustuse eesti sõjaväelaste hulgas valitsevatest meeleoludest, nende nihkumisest vasakule, andsid nad ajalehes «Eesti Sõjamees» ilmunud artiklis «Eesti sõjamees ja töörahvas», kus kirjutatakse:

«Ei aita hirmutamised ega kollitamisid. Kui palju oleme kuulnud neid hoiatusi: jumala pärast, mitte mõisaid maatarahva kätte võtta, sakslased tulevad ja poovad teid kõiki võlla. Oo, isegi tähtpäevad on teada, millal nad tulevad: 4. detsember, siis 10. siis 12., siis 20. jne. jne.

Eesti sõjaväelased, kes kodumaale on koondatud, on oma võimuka sõna vahele öelnud. Nad on vastu võtnud selle poliitilise silmapilgu hindamise, mis Eesti sotsialistide-revolutsionääride partei ühes enamlastega omaks tunnistas. Et ühendus nende parteide vahel ka praeguses Eestimaa kõrgemas asutuses valitseb, siis on arusaadav, et selle resolutsiooni vastuvõtmisega praegune töörahva valitsus võib toetuda suurema hulga Eesti organiseeritud sõjameeste peale, kes on valmis käsikäes käima ühise töörahva väerinde loomisel. Tulevane Eesti on töörahva Eesti.»⁷¹

Kuid järjekindlast koostööst bolševikega ei pidanud eesti pahempoolsed esseerid mitte alati kinni. Eesti rahvuslike väeosade soldatite hulgas toimus veel käärimine, kõikumine kodanlik-natsionalistlike parteide poliitika ja bolševike poliitika vahel, mis kajastus ka esseeride poliitikas. Eesti esseeride ebakindel seisukoht rahvuslike väeosade küsimuses tuli eriti teravalt ilmsiks Ülemkomitee poolt 7. jaanuaril 1918 kokkukutsutud II eesti sõjaväelaste kongressil, mille päevakorras oli 1) Eesti enesemääramise küsimus, 2) Eesti Asutav Kogu ja 3) Venemaa poliitiline olukord.⁷²

Kongress algas «Estonia» teatris määratud ajal. Kuna suur lumetuisk takistas rongide liiklust, siis oli avamise ajaks kokku tulnud vähe saadikuid. Seepärast kuulati esimesel päeval ära ainult tervitused.

Kõigepealt ruttasid kongressi tervitama reaktsiooni esindajad J. Laidoner, J. Soots, poola natsionalistid jt., lootes sellega initsiatiivi enda kätte haarata. Tervitustega esinesid ka bolševikud E. Sõrm, H. Kiilaspea jt., kes rõhutasid, et praegu peavad meile olema eriti tähtsad mitte üksnes eesti, vaid kõigi rahvaste töölisklassi huvid. E. Sõrm kutsus üles toetama töörahva nõukogude valitsust, kes on võimu enda kätte võtnud.

Eesti Nõukogude valitsuse häälekandja «Eesti Teataja» kirjutas kongressi avamise puhul, et eesti sõjaväelaste vaadetes on viimaste kuude jooksul toimunud olulisi muudatusi. Kuigi suvisest kongressist oli möödunud vaevalt pool aastat, võis sellest lühikesest ajast hoolimata märgata suurt nihkumist vasakule.

«Tekkinud on rohkearvuline bolševike tiib — kuni 50 meest. I kongressil ei olnud ühtegi bolševikku. Kuid ka tänasel kongressil annab end tunda teatud poliitiline arengumatus Eesti sõjaväelaste ühe osa hulgas.

«Estonia» saali rõdul on hulgate täissõõnud härrasid, prouasid ja preiliseid. Nad vaatavad uudishimuga, kas võib siit Eestile veel «korra alalhoidjaid» loota või peab aegsasti Berliini märgukirja saatma, et Eesti januneb «korra» järele.

Avamiskõne pidas Ülemkomitee esimees V. Maasik, kes juhtis tähelepanu raskustele, mis Eesti sõjaväelaste koondamisele Eestisse on tehtud ja tehakse, kuid jättis ütlemata, kust need raskused tulid ja tulevad. Nõukogude valitsust boikoteerides on Ülemkomitee olnud abitus olukorras ja on seda ka käesoleval silmapilgul.»⁷³

Teisel päeval valiti kongressi juhatus, kuulati ära mandaatkomisjoni aruanne ja aruanded kohtadelt. Juhatajaks valiti O. Rüütli (bolševik), abiks Vasul (esseer) ja E. Sõrm

⁷⁰ «Eesti Sõjamees» 30. dets. 1917.

⁷¹ «Eesti Sõjamees» 23. dets. 1917.

⁷² ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 9, l. 3; «Eesti Teataja» 9. dets. 1917.

⁷³ «Eesti Teataja» 11. jaan. 1918.

(bolševik), sekretäriks E. Depman (esseer), O. Lambakahar (bolševik), Näkk (bolševik) ja Luik (esseer).

Juhatuse valimine näitas, et esseeridel ja bolševikel kokku oli kongressil enamus. Nende poolt ühiselt ülesseatud kandidaadid läksid läbi, kodanlik-natsionalistlike parteide omad aga jäid vähemusse. Kongressi poolehoidu bolševikele oli sunnitud tunnistama ka «Eesti Sõjamees», kus märgitakse: «See ei tähenda, et enamlasti vähe on kongressist osa võtmas, neid on õige rohkem, nii et võib kõnelda praegusest kui enamlikust kongressist.»⁷⁴

Eesti kodanlaste Ülemkomitee, kes pidas end kõigi eesti rahvusest sõjaväelaste juhtivaks organiks, jäi nii kuivale, et ta liikmed ei saanud kongressil mitte ühte otsustava hääleõigusega mandaati.⁷⁵

Kuna mandaatkomisjon oli tõstnud süüdistuse, nagu oleks koosoleku juhataja bolševik Rüütli võtnud välja kaks mandaati, siis nõudsid parempoolsed juhatuse ümbervalimist, lootes, et sellesse pääsevad nüüd nende esindajad. Juhatus valitigi ümber: juhatajaks sai O. Tief,⁷⁶ kes tol ajal oli bolševik, abideks Kudeberg ja Sõrm, sekretariaati — Depman, Urm, Käär ja Luik. Seega ei toonud ümbervalimine parempoolsetele edu: uues juhatuses oli 5 (eelmisel 4) bolševikku ja 2 (eelmisel 3) pahempoolset esseeri.⁷⁷

Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee parempoolsed tegelased eesotsas K. Pätsi, J. Sootsi ja J. Laidoneriga sattusid väga täbarasse olukorda. Nende kontrrevolutsioonilised seisukohad olid vastuolus kongressi enamuse omadega. Ülemkomitee abitud olekut märkis ka «Eesti Sõjamees», kirjutades, et kongressil olid «aruanded Ülemkomitee poolt lühikesed, loiid ja ükskõiksed, ainult kombetaitmiseks.»⁷⁸

Eesti sõjaväe organiseerimise küsimuse arutamisel võeti aluseks bolševike ja esseeride ühised ettepanekud. Nende kohaselt tuli eesti sõjavägede formeerimist jätkata kuni rahutegemiseni ja luua vabatahtlikest koosnev Eesti sotsialistlik sõjavägi. Formeeritud eesti diviis ja tema allüksused ühes uuesti formeeritavate punaste polkudega tuli Eestimaa ära paigutada, lähtudes territoriaalsest põhimõttest.

Kõrgemaks sõjaväeliseks võimuks Eestis oli ette nähtud Eesti sõjaväelaste kongress ja kõrgemaks organiks kongressil valitud Eesti Sõjaväelaste Nõukogu, kelle esindajad kuuluvad hääleõiguslike liikmetena Eesti Tõõrahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee koosseisu, nõukogu ise aga võtab täies koosseisus osa Eesti Tõõrahva ja Sõjaväelaste Nõukogu istungitest.

Komandöride valimise põhimõte tuli ellu viia viivitamatult ja järjekindlalt. Iga valitud komandör võidi ametist tagandada kas tribunali otsusel või valijate nõudmisel, kui see polgu komitee või temale vastava asutuse poolt tunnistati põhjendatuks.⁷⁹

«Eesti Sõjamees», mille toimetuse tööst võtsid osa pahempoolsed esseerid, kirjutas eesti sõjaväelaste II kongressi sõnavõttudest ja läbirääkimistest esseerlikus vaimus:

«Kongressi liikmeid on vähe, umbes 60—70 inimest. Kõik rõud ja loozid on inimesi täis, paistab palju tuttavaid seltskonnategelaste nägusid. «Kõikide silmad loodavad sinu peale» eesti sõjaväelaste kongress.»⁸⁰

⁷⁴ «Eesti Sõjamees» 11. jaan. 1918.

⁷⁵ Sealsamas.

⁷⁶ «Eesti Sõjamees» 11. jaan. 1918 kirjutab O. Tiefi kohta: «Juhatajaks sm. Tief — endine Peterburi üliõpilaste korporatsiooni «Rotalia» liige, tuntud parempoolne, nüüd aga enamlane.» Hiljem, kodanlikus Eestis, tegutses O. Tief kodanlik natsionalistlikes parteides.

⁷⁷ J. M a i d e, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920, lk. 80—81.

⁷⁸ «Eesti Sõjamees» 11. jaan. 1918.

⁷⁹ «Eesti Sõjamees» 17. jaan. 1918.

⁸⁰ Nagu näha, oli huvi kongressi vastu suur, kuid mitte kõigi rõdult vaatavate seltskonnategelaste lootusi ta ei täitnud. Seda näitab kodanlike sõjaajaloolaste hinnang kongressile: «Ka 2. eesti sõjaväelaste kongress, mis peeti Tallinnas 7.—13. (20.—26.) jaan. 1918 ja millest oodati korra loomist ja distsipliini tõstmist väeosades, oma teguviisiga ennem soodustas asjade arenemist vastupidises suunas... Üldine meeleolu kongressil oli... radikaalselt pahempoolne, tugeva enamliku vooluga.» (Eesti vabadussõda 1918—1920, I, lk. 82.)

Kuid nagu kõnesolevast artiklist nähtub, olid eesti väeosade soldatid, keda kodanlus poliitikast eemale püüdis hoida, hakanud aktiivselt poliitilisest võitlusest osa võtma.

Haledat nutulaulu eesti rahvuslike väeosade «demoraliseerumisest», s. o. nõukogude võimu poolehoidjate arvu suurenemisest eesti sõjaväelaste hulgas, laseb eesti menševike häälkandja:

«Aruannetest käib läbi langenud meeleolu, väsimus ja tüdimus. Meie sõjaväed on vene sõjavägede eeskujul samuti demoraliseeritud — distsipliin langenud. Komiteed ega ülemused ei suuda sõjamehi sundida käskusid täitma. Poikudes ja roodudes on ainult pooled kohtadel — teised on laiali. Süüdistatakse Eesti sõjaväelaste kõrgemaid asutusi — Ülemkomiteed ja staape, et nad on halvasti meie sõjameeste eest hoolt kandnud; neile pole jalanõusid ega korralikke kortereid muretsetud — neil pole võimalik tööle minna ja nad on sunnitud kasarmus logelema.... Kapten Maide, Paide polgu esindaja, süüdistab ägedalt Ülemkomiteed «oma meestele» soojade kohtade muretsemises. See provokatsioon meeldib väga enamlastele, kes ilmutavad seda elava käteplaksutustega.... Ei kusagil õhtki heledat väljavaadet — nii on aruannete mulje.»

Edasi kurdab menševike ajaleht: «Enamlus on selle aja jooksul eesti sõjaväelaste seas jõudsalt kasvanud.» Ja edasi nagu iseenese rahustuseks: «Aga sugugi mitte nii jõudsalt, nagu see enamlastele oleks meeldinud. Kongressi enamlased.... olid suuremalt osalt Tallinna ja Tartu polkude esindajad.»⁸¹

Kongressil moodustati proportsionaalsuse alusel Eesti Sõjaväelaste Nõukogu. Bolševike ja esseeride ühise nimekirja järgi valiti nõukogusse A. Jea, J. Semper, V. Kingissepp, A. Müllerstein, H. Kruus, K. Kanger, N. Riuhkrand, G. Urm, O. Lambakahar, E. Ahmann, G. Kudeberg, E. Sõrm, O. Tief, R. Katelsepp, E. Depman, G. Kokla, A. Kalju, V. Luik, Nukk, J. Jans, J. Vaigo, A. Lamson ja Viibur, eesti ühenduslaste, tööerakondlaste ja iseseisvuslaste liidu rühmast — P. Abramson, Poopuu, Käärik, Sild, J. Riisenberg, Ööpik, Rotschild, Lindeberg, Lukk, Kirschbaum, Laretei ja Allik, ühtekokku 35 delegaati, neist 14 bolševikku, 9 pahempoolset esseeri ja 12 parempoolset (menševikud ja kodanlased).⁸²

Eesti diviisi staabi ülem J. Soots esines aruandega diviisi formeerimisest. Tema esinemine, eriti tema kiri väeosadele, mis kongressil ette loeti, olid läbinisti kontrrevolutsioonilised ning ägedalt nõukogude võimu vastased. Soots nõudis, et igalt eesti rahvuslikesse väeosadesse astujalt tuleb võtta allkiri, et ta sõjaväes viibimise ajal end poliitikast lahti ütleb, on komiteede valimise vastu ja tunnustab ohvitseride distsiplinaarvõimu.

Bolševike fraktsioon nõudis, et J. Sootsi kiri tunnistataks kontrrevolutsiooniliseks, et ta staabi ülema kohalt tagandataks ja kongressilt minema kihutataks.⁸³

J. Soots ise katsus seletada, et tema mõtted käivat sõjaväe kohta, kes võitleb välisvaenlase vastu, kuid kodumaa, rahva ja vara julgeoleku kaitsel saavat läbi ka ilma nende põhimõtetest.⁸⁴

Esseerid ja kodanlased leppisid omavahel kokku polkovnik J. Sootsi kaitsmises. Nad väitsid, et Soots olevat saanud sõjaväelise kasvatuse ning ei võivat endale ette kujutada teistsugust kui ainult «distsiplineeritud» sõjaväge. Bolševikud aga ei suutvat sõjamehe psühholoogiast aru saada.⁸⁵ Esseerid esitasid kompromissettepaneku, mille kohaselt J. Sootsi kiri ei olevat olnud kontrrevolutsiooniline, kuid selliste põhimõtetega inimese nagu tema jäänud diviisi staabi ülema kohale ei peetud ajakohaseks. See ettepanek võeti kongressi poolt vastu.

Kongress ei saanud oma tööd lõpule viia. Esseerid, kes detsembris toimunud eesti sõjaväelaste konverentsil ja ka käesoleva kongressi algul olid bolševikega koos töötanud, liitusid poliitilises põhiküsimuses, töörahva võimu küsimuses menševike ja kodanlastega ning esitasid poliitilise momendi arutamisel resolutsiooniprojekti, mis sisuliselt oli nõukogudevastane.

⁸¹ «Sotsialdemokrat» 18. jaan. 1918.

⁸² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 619; «Tööline» 17. jaan. 1918; «Eesti Sõjamees» 17. jaan. 1918.

⁸³ J. Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920, lk. 81.

⁸⁴ «Eesti Sõjamees» 17. jaan. 1918.

⁸⁵ «Sotsialdemokrat» 19. jaan. 1918.

Üldse esitati selle päevakorrapunktiiga seoses kolm resolutsiooni. Menševike, tööerakondlaste ja «eesti iseseisvuslaste» (kodanlaste) ühine resolutsioon nõudis Eesti Asutava Kogu kokkukutsumist ja Eesti kuulutamist iseseisvaks demokraatlikuks (kodanlikuks) vabariigiks. See ettepanek kukkus läbi. Samuti kukkus läbi bolševike resolutsioon, milles nõuti, et Nõukogude Eesti peab jääma tihedasse liitu Nõukogude Venemaaga tema autonoomse osana, kuna esseerid seda ei toetanud. Viimased esitasid seejärel oma resolutsiooni, milles nad nõudsid Eesti iseseisvat vabariiki, kuid mitte Eesti töörahva nõukogude vabariiki, vaid «Eesti töövabariiki»,⁸⁶ mis oma olemuselt oli kodanlik ja millele sõna «töö» oli vaid sildiks külge riputatud, samuti nagu loosung «Elagu Eesti töörahva vabariik!» resolutsiooni lõpul. Resolutsioonis ei olnud sõnagagi öeldud, milles see väljendub, et võim Eestis tõepoolest töörahva käes on. Ka ei olnud selles märgitud, missugune jõud oleks taganud rahvusvaheliselt töörahva võimu Eestis ja Eesti riikliku iseseisvuse, kuigi selle partei tegelastele pidi olema selge, et Eesti töörahva riik, mis oli kätte võidetud Oktoobrirevolutsiooniga, saab püsida ainult siis, kui püsib ja tugevneb töörahva võim, nõukogude võim kogu Venemaal.

Sisulist vahet kodanlaste ja menševike «demokraatliku vabariigi» ning esseeride «töövabariigi» vahel õieti ei olnudki. Vahe seisis ainult üleminekuvalitsuse loomise küsimuses. Menševikud ja «iseseisvuslased» nõudsid, et kuni Eesti Asutava Kogu kokkutulekuni peab võim minema laialiaetud Eesti Kubermangu Maanõukogu (Maapäeva) kätte. Esseeride resolutsiooni kohaselt aga tuli Eesti töövabariigi valitsemine kuni Eesti Asutava Kogu kokkutulekuni jätta Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu ja tema Täitevkomitee kui käesoleval ajal faktiliselt olemasoleva sisepoliitilise võimu kätte.

Nagu eesti esseeride kõnesolevast resolutsioonist nähtub, olid nad loobunud poliitilistest seisukohtadest, milledega olid esinenud eesti sõjaväelaste konverentsil 15.—18. detsembril, mis seal koos bolševike parandustega oli vastu võetud ja mille kohaselt konverentsi otsuses kindlalt nõuti proletaarse revolutsiooni võitude kindlustamist Eestis ning lükati tagasi menševike resolutsioon, mis ei tunnustanud nõukogude võimu. Seekord aga keeldusid esseerid nõukogude võimu tunnustamast. Pärast seda lahkusid bolševikud ja nende poolehoidjad — 48 saadikut 102-st — kongressilt, teatades, et nad peavad seal vastuvõetud otsust kontrrevolutsiooniliseks, mis ei kajasta eesti sõjaväelaste enamiku tõelist tahet, ja tulid 13. jaanuaril 1918 Toompea lossis kokku I eesti sotsialistlike sõjaväelaste kongressiks.⁸⁷

Bolševike lahkumisel ruttasid mõned esseerid selgitama, et nad polnud mõelnud «töövabariiki» vastu seada nõukogude vabariigile. Pärast bolševike ja nende poolehoidjate lahkumist lõi suur osa nende rühmast kõhklema ja, kartes kaotada oma poolehoidjaid, keeldus koostööst kodanlaste ja menševikega ning lahkus samuti kongressilt. Nii lõppes 13. jaanuaril kvorum puudumise tõttu eesti sõjaväelaste II kongressi töö, mis oli kestnud 6 päeva.

Kongressist osavõtmine oli bolševike poolt ilmselt puudulikult ette valmistatud. Kongressi eel ja ajal ei toimunud nende ja esseeride vahel ühtegi nõupidamist, kus oleks eelnevalt läbi arutatud kongressil esitatavate tähtsamate otsuste projektid ja võitlustaktika, mis bloki olemasolu korral oleks olnud loomupärane.

Kongressi töö näitas, et poolehoid kodanlikele ja väikekodanlikele parteidele oli eesti sõjaväelaste hulgas jõudsalt vähenenud, kuid need parteid suutsid bolševike vastu osavasti ära kasutada riikliku iseseisvuse loosungi. Väikerahvaste riikliku iseseisvuse nõudmine oli progressiivne loosung. Selle põhimõtte olid püstitanud V. I. Lenin ja bolševike partei ning nad võitlesid selle eest. Mõni päev enne kongressi, 4. jaanuaril 1918 oli «Pravdas» avaldatud «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon», mille oli välja töötanud V. I. Lenin. Selle I osas punktis 2 kinnitati: «Venemaa Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvaste vaba liidu alusel nõukogude rahvusvabariikide föderatsioonina.»⁸⁸

⁸⁶ «Eesti Sõjamees» 17. jaan. 1918.

⁸⁷ Vt. V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918, lk. 183.

⁸⁸ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 391.

Eesti bolševikud aga pidasid kongressi ajal veel kinni territoriaalse autonoomia põhimõttest ega püstitanud Eesti nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks kuulutamise loosungit. See andis kodanlike ja väikekodanlike parteide liidritele võimaluse tembeldada bolševikud Eesti iseseisvuse vastasteks.

Eesti bolševikud tegid vea ka sellega, et nad kongressil ei käsitlenud maaküsimust, mille lahendamise eesti soldatite saadikud olid eluliselt huvitatud.⁸⁹

Seega ei kasutanud bolševikud kõiki võimalusi väikekodanliku päritoluga ja talurahva hulka kuuluvate eesti soldatite lõplikuks vabastamiseks kodanlik-natsionalistlikest mõjustustest ja nende täielikuks võitmiseks nõukogude võimu poole. Kuid nende mõju soldatite hulgas oli sama aasta 18.—21. juunil toimunud 1. eesti sõjaväelaste kongressi päevadega võrreldes tugevasti süvenenud ja laienenud. Ainult eesti esseeride liitumine kodanluse ja menševike blokiga võimaldas K. Pätsil ja tema kambal pääseda täielikust lüüasaamisest 2. kongressil.⁹⁰

1. eesti sotsialistlike sõjaväelaste kongressi avas Eesti bolševike fraktsiooni esimees G. Kudeberg, kes tervitas saadikuid ning soovis jõudu suure ja tähtsa töö — Eesti sotsialistliku sõjaväe edukaks loomiseks. Sissejuhatava kõnega esines V. Kingissepp, kes märkis, et esimest korda ajaloos astuvad eesti sõjaväelased sammu, et luua täiesti uus, vabadest inimestest koosnev sõjavägi, kes võitleb teadlikult tööliste ja kõigi rõhutatud klasside huvide eest. See sõjavägi, kes meil asutati kevadel ja kes ei pidanud, nagu kindlasti tema asutajad, hoopiski mitte tegelema poliitikaga, loodi selleks, et Ülemkomitee varju all, kus tönissonid, pätsid, sootsid jt. ajasid oma kaukapoliitikat, rõhuda Eesti töörahvast, nagu selgesti näitas juhtum Viljandi ratsaväega. Kingissepp rõhutas, et käsilolev töö on suur ja raske, kuid see on aatetöö mis peab kindlustama rõhutatute võimu ja andma töörahvale lõpliku võidu kodanluse üle.

V armees esindajana tervitas E. Sõrm ja 1. eesti polgu nimel O. Rütli. Seejärel valiti viieliikmeline presiidium koosseisus G. Kudeberg, E. Sõrm, A. Müllerstein, G. Urm ja R. Käär.

Järgmisel päeval, 14. jaanuaril 1918 arutati läbi ja kiideti heaks tervituste tekstid Rahvakomissaride Nõukogule ja III ülevenemaalisele nõukogude kongressile.

Kongress asus seisukohale, et kogu võim peab Eestis jääma töörahva kätte. Eesti Asutavat Kogu oldi valmis toetama ainult sel määral, kuidas viimane toetab ja tunnustab Eesti töörahva nõukogude võimu.

Järgnevalt arutati kongressi manifesti koostamise põhimõtteid. Manifestis⁹¹ kirjutati: «Teie valisite meid 2. Eesti sõjaväelaste kongressile, Teie saadikutena seisame meie kindlalt töörahva revolutsiooni kaitsel.

Eesti sõjaväeosade enam kui pooleaastane ajalugu on näidanud, et Eesti sõjaväes niisamuti nagu terve rahva hulgas kaks vaenulikku tiiva olemas on: kodanline, revolutsioonivastane kiht ühelt ja revolutsiooniline sõjaväelaste hulk teiselt poolt.

Ka sel kongressil leidsime meie eest revolutsioonivastase, rahva vaenulise tiiva....

Kongressi paremal tiival istusid nende parteide ja kildkondade esindajad, kes kõigi maade kapitalistide ühisteks tuludeks «sõda võidurikka lõpuni!» jutlustasid kuni töörahva revolutsioon oktoobris nad teelt pühkis....

Seal istusid mehed, kes aralt oma musta palet varjasid ja teda avalikult ei julgenud nähtavale tuua.

⁸⁹ 17. jaan. 1918 ilmus «Eesti Sõjamehes» soldati kiri «Maata sõjamees ja oma maalapike», kus kurdeti: «Neil päevil lõppenud eesti sõjameeste kongress ei ütelnud meie sõjameestele ühtegi sõna maa asjus. Tähtis küsimus, maaküsimus, mis iseäranis meid, maata sõjamehi, valusalt puudutab, oli juba esialgselt kongressi eeskavast välja jäetud, ega võidud seda ka pärast mitmesuguste küsimuste all arutusele võtta. Maaküsimus on aga meile, maata sõjameestele, sedavõrd tähtis, et meie sellest kuidagi mõõda ei pääse.»

⁹⁰ Eesti kodanlikud natsionalistid tunnistasid hiljem isegi, et esimesel nõukogude võimu perioodil (november 1917 — märts 1918) võtsid eesti rahvusväeosades maad «enamliku värvinguga poliitilised meeleolud». (Eesti vabadussõda 1918—1920, I, lk. 83.)

⁹¹ Ilmus Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogu manifestina. («Tööline» 17. jaan. 1918.)

Kui meie divisjoni [õigem diviisi — J. S.] staabiülem Sootsa kohta, dokumendi põhjal, kindlaks tegime, et ta kontrrevolutsionäär on, sest et ta avalikult igasuguste komiteede ja komandõrde valimise vastane on ja tahab, et ametisse nimetatud ohvitseride distsiplinaarvõim maksvaks oleks jäänud, niisama ka tsaariaegsed distsiplinaarseadused — siis võttis kongressi enamus selle kontrrevolutsionääri variserlikult oma kaitse alla.

Kui meie nõudsim, et resolutsioonid, mis poliitilise seisukoha võtmise kohta käisid, hääletamisele, ja just nimelisele hääletamisele saaksid pandud, et kõikide revolutsioonivastaste tõsist (tõelist — J. S.) palet paljastada ja neid avalikult terve Eesti rahva ette kiskuda, siis võttis kongressi enamus Sootsa vaimlised vennad oma varju alla ja lükkas hääletamise tagasi, seda tagurlist argpüksust sellega seletades, et kongressi poliitikaline pale juba küllalt selge olevat.

Meile sai ta sellega tõesti küllalt selgeks. Meile sai selgeks, et meil, töörahva ja revolutsioonilise liikumise esitajatel on võimata kauem nende avalikkude ja salajaste revolutsioonivastastega, nende tagurliste rahvavaenlastega ja neid variserlikult varjivate valesotsialistidega koos töötada....

Meile sai selgeks, et see töörahva-vaenuline kildkond ka uues Eesti sõjaväelaste kõrgemas asutuses, Ülemnõukogus, niisamuti enamuse üle oleks valitsenud, nagu ta seda kongressil tegi, kus valesotsialistid lahkelt neid revolutsiooniõigijaid toetasid. Rääkimata «Eesti sotsiaaldemokraatidest», kes kogu kongressi aja Eesti mustemate Kornilovi vendadega külg külje kõrval töörahva esindajate vastu võitlesid, tundus alatist hingelist kokkukõla ka Eesti sotsiaalrevolutsionääride ja parempoolsete vahel. Hoolsalt aitasid sotsiaalrevolutsionäärid puhtaks pesta Duhonini staabiohvitseri Sootsa, kui meie selle isanda kontrrevolutsionääriks tunnistamist nõudsim. Nemad olid, kes jällegi parempoolsed oma kaitsva kilbi alla võtsid, kui meie poliitikaliste resolutsioonide juures nimelist hääletamist nõudsim....

Meie, 48 enamlaste fraktsiooni liiget, katkestasime igasuguse sideme selle kongressiga ja tema poolt valitud «Eesti sõjaväelaste nõukoguga», lahkusime kongressilt ja astusime kokku uueks, esimeseks sotsialistliste ja revolutsiooniliste Eesti sõjaväelaste kongressiks.»

Edasi öeldakse manifestis, et «esimene sotsialistliste ja revolutsiooniliste Eesti sõjaväelaste kongress paneb aluse

Eesti töörahva revolutsioonilise sõjaväe loomisele, järgmistel põhimõtetel:

1. Töörahva revolutsiooniline sõjavägi tohib ainult vabatahtlikest võitlejaist koos seista.

... Ainult niisuguste vabatahtlikkude vägi, kelle rinnus revolutsiooni püha tuli leegitseb ja kelle silmad rahva suure, ennastohverdava võitluse kõrget eesmärki näevad, võivad kindlalt püsima jääda praeguses võitluse mõllus. Ainult niisuguste võitlejate peale võib ennast revolutsiooniline rahvas täie usaldusega toetada.

2. Selles vabatahtlikkude väes maksab täielikult kõigi sõjaväeliste juhatajate ja tegelaste ning esindajate valimise põhjusemõte....

3. Eesti töörahva sõjavägi jääb Eestisse ja «teenib» peaausjalikult seal, kus ta asub.... See on harilik revolutsiooniliste tööliste vägi, kel sõjariistad käes, ja kes valmis on kutsepeale ajaviitmata välja astuma...»⁹²

Manifest kiideti kongressi poolt heaks.

V. Kingissepp ütles oma sõnavõtus, et uue, sotsialistliku sõjaväe loomiseks peame vanad polgud ära kasutama ja ümber kujundama, sest endiste polkude juures on juba oma intendantuur ja staap. Samuti tegi ta ettepaneku, et Eesti sotsialistlikku sõjaväkke võetaks vastu isikuid, kel on partei ja nõukogude asutuste soovitus. Kes aga juba teenivad polkudes, need võetakse vastu määruste järgi, mis on ette nähtud Rahvakomissaride Nõukogu deklaratsioonis. Ka see seisukoht kiideti heaks. Ohvitseride valimised otsustati läbi viia kõige lähemal ajal.

Kongressil moodustati 25-liikmeline Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogu, kusjuures

⁹² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 618—620.

sotsialistide-revolutsionääride fraktsioonile reserveeriti 8 kohta. Bolševikest valiti nõukogusse V. Kingissepp, Jürisson, G. Kudeberg, K. Kanger, A. Müllerstein, E. Sõrm, G. Urm, R. Katelsepp, O. Rüütli, R. Käär, J. Jeks, J. Kelberg, V. Lombak, H. Jeerits, O. Lambakahar, P. Jõhvik, G. Kokla.⁹³

Asja valitud Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogule saatis V armee eesti sõjaväelaste koosolek seltsimeheliku tervituse. «Soovime õnne ja edu revolutsiooniliste polkude loomiseks!» öeldakse edasi telegrammis. «Sellega kinnitame oma revolutsioonivõitlusi! See on meil ühine ülesanne ja töotame endid igasuguste abinõudega Teid toetama.

Elagu sotsialistline sõjavägil!»⁹⁴

Pärast I eesti sotsialistlike sõjaväelaste kongressi, mis kestis kaks päeva, algas Eesti Punaarmee organiseerimine ja rahvusväeosade demobiliseerimine. Hoogu andis selleks ka see, et 15. jaanuaril 1918 avaldati Rahvakomissaride Nõukogu dekreet Punaarmee loomise kohta.

«Vana sõjavägi,» öeldakse dekreedis, «oli kodanlusele töörahva kurnamise abinõuks. Võimu töötavate ja eksploateeritavate klasside kätte üleminekuga tõusis tarvidus uue sõjaväe järele, kes oleks olevikus nõukogude võimule kindlaks toeks ja lähemas tulevikus alusmüüriks alalise sõjaväe asemel terve rahva sõjariistu panemiseks ning abiks liginevale sotsialistlikule revolutsioonile Euroopas.

Seda silmas pidades otsustab Rahvakomissaride Nõukogu organiseerida uut sõjaväge Töölise ja Talupoegade Punase Sõjaväe nime all.»

Edasi loetakse üles põhimõtted, mis on Punaarmee loomise aluseks.

Nende järgi luuakse Punaarmee töötavate klasside kõige teadlikumatest elementidest. Tema ridadesse pääsevad kõik Venemaa Nõukogude Vabariigi kodanikud, kes on saanud 18 aastat vanaks ning kes on valmis kogu oma jõudu ja elu ohverdama Oktoobri-revolutsiooni võitude, nõukogude võimu ja sotsialismi kaitseks.

Punaarmee ridadesse astumiseks läheb vaja väeosade komiteede või nõukogude võimu tunnustavate ühiskondlike demokraatlike organisatsioonide või parteiliste asutuste ja ametiühingute või nende vähemalt kahe liikme soovitusel. Tervete väeosade Punaarmeesse astumisel nõuti igaühe kohta vastastikust vastutust ja nimelist hääletamist.

Töölise ja Talupoegade Punaarmee sõjamehed said kroonu poolt täieliku ülalpidamise ja 50 rubla kuus.

Punaarmee sõjameeste töövõimetutele perekonnaliikmetele, kes neilt varem said ülalpidamist, kindlustati kõigi vajaduste rahuldamine kohalike tarvidusnormide järgi kohalike nõukogude määruste põhjal.

Töölise ja Talupoegade Punaarmee kõrgemaks juhtivaks organiks kuulutati Rahvakomissaride Nõukogu. Otsene juhtimine ja valitsemine oli koondatud Sõjaasjade Rahvakomissariaadi juurde asutatud Ülevenemaalise Kolleegiumi kätte.⁹⁵

Punaarmee ja Punalaevastik loodi esialgu vabatahtlikkuse alusel.

⁹³ «Eesti Teataja» 17. jaan. 1918; «Tööline» 17. jaan. 1918; ORRKA, f. R-1295, nim. I, s.-ü. 67, l. 19, Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogu nimetati hiljem ümber Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee sõjaväeosakonnaks. Nõukogu jaotas omavahel kohustused järgmiselt: A. Müllerstein — esimees, G. Kudeberg — esimehe abi, K. Kanger ja G. Urm — sekretärid, E. Sõrm — propagandaosakonna juhataja, O. Lambakahar — mobilisatsiooniosakonna juhataja ja J. Kelberg — varustusosakonna juhataja. (Vt. Karl Kanger, Mälestused 1917.—1918. a. revolutsioonilistest sündmustest. Rmt.: Koidikul, lk. 108.)

⁹⁴ «Eesti Teataja» 14. veebr. 1918.

⁹⁵ «Eesti Teataja» 23. jaan. 1918; Декреты Советской власти. Том I. М., 1957, lk. 352—357. Punaarmee loomise dekreedile olid eelnenuid Rahvakomissaride Nõukogu dekreedid 16. detsembrist 1917: 1) dekreet sõjaväes kõigi auastmete, tiitlite, eesõiguste ja ordenite ärakaotamise kohta ja 2) dekreet sõjaväes komandeeriva koosseisu valitavuse ning kogu võimu üleandmise kohta soldatite komiteede ja nõukogude kätte. (Декреты Советской власти. Том I, lk. 242—245). Nende dekreetide kehtestamisega oli Nõukogude valitsus asunud vana armee täielikule demokratiseerimisele, mis oli ühtlasi esimeseks sammuks Punaarmee loomise teel.

Vabatahtlikkus oli sel ajal ainus vahend, mis võimaldas vana armee ja kõigi tema formeerimis- ja juhtimisorganite katastroofilise laostumise olukorras luua vähegi võitlusvõimelisi väeosi. Vabatahtlikkusest sõjaväekohustusele üleminek sai võimalikuks alles siis, kui vana armee põhihulgad olid mööda linnu ja külasid laiali valgunud ja kohapeal oli jõutud luua kohalikud, s. o. valla, maakonna, kubermangu, ringkonna sõjakomissariaadid kui arvelevõtmis-, formeerimis- ja varustamisorganid.⁹⁶

Vabatahtlikkuse põhimõtet rõhutatakse ka Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogu manifestis.⁹⁷

Eesti bolševikele saabusid nüüd tegevusrohked päevad sotsialistliku sõjaväe loomisel. Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogu nimel avaldasid nõukogu esimehe abi G. Kudeberg ja sekretär G. Urm üleskutse sõjaväelastele ja töölistele, et nad astuksid vabatahtlikena Eesti punasesse sõjaväkke.⁹⁸ Nõukogu sekretär K. Kanger saadeti Tallinna parteiorganisatsiooni poolt Petrogradi Punaarmee organiseerimise ja formeerimise ülevenemaalisse kolleegiumi, et saada sealt juhendeid sotsialistliku sõjaväe organiseerimiseks. Oma mälestustes kirjutab K. Kanger, et ta sai kolleegiumi esimehelt N. Podvoiskilt palju kasulikke näpunäiteid ja nõuandeid, mida Eestis uue sõjaväe loomisel püüti ellu viia.⁹⁹

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee võttis 20. jaanuaril 1918 vastu otsuse, et sõjaväeosi Eestis võib formeerida ainult Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogu.¹⁰⁰ Täitevkomitee saatis ka maakonna tööraha nõukogude sõjaväeosakondadele juhatuskirja, kuidas teostada mobilisatsiooni Punaarmeesse, mille loomisele Täitevkomitee sõjaväeosakond 21. jaanuaril oli asunud.

Selle juhatuskirja kohaselt võeti rindelt saabuval soldatid vastu nende dokumentide alusel, mis neil olid kaasas oma väeosadest. Olemasolevates väeosades tuli igas roodus asutada organisatsioon bolševikest ja teistest pahempoolse maailmavaatega inimestest, kelle ülesandeks oli vastuvõtmise puhul arutada soovituse andmise küsimust ja see anda, kui nad seda õigeks pidasid. Soovitamise õigus oli bolševike partei liikmetel ning kõigil tööliste ja sõjaväelaste nõukogudel ja nende liikmetel.¹⁰¹

Bolševikel tuli palju töötada eesti rahvuslike väeosade teadlikkuse tõstmisel. Ka V armee eesti sõjaväelaste hulgas jätkus revolutsiooniliste tõekspidamiste süvenemine ja klassiteadlikkuse tõus märgatavalt.

25. jaanuaril 1918 toimus Dvinskis V armee eesti sõjaväelaste üldkoosolek. Poliitilise olukorra kohta esinesid sellel selgitusega sõjaväelased J. Kelberg ja E. Sõrm, kes näitasid, et kodanlastahab eesti töörahvast vene töölistest ja talupoegadest lahutada, et siis Eesti rahvast oma kanna alla saada. Koosolek mõistis üksmeelselt hukka eesti kodanluse kontrevolutsioonilised septsused nõukogude võimu vastu. Edasi arutati Eesti sotsialistliku sõjaväe loomist. V armee juures moodustatud Eesti Sõjaväelaste Täitevkomitee, kes tegelikult oli olnud kodanlaste kantsiks, otsustas koosolek likvideerida. Selle asemele valiti eesti sõjaväelaste V armee seksioon, kellele tehti kohuseks töötada käsikäes kohalike tööraha nõukogudega.¹⁰²

Kõige kaugemale jõudsid bolševikud Eesti Punaarmee loomisega Tallinnas.

Tallinna Nõukogu juures moodustati Sõjakomissariaat ja määrati komissarid demobiliseerimise, formeerimise ning sõjaliste varanduste, varustuse ja relvastuse alal. Komis-

⁹⁶ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused. I osa. Tallinn, 1956, lk. 431–432.

⁹⁷ «Eesti Teataja» 19. jaan. 1918; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 619–620.

⁹⁸ «Eesti Teataja» 25. jaan. 1918.

⁹⁹ Karl Kanger, Mälestused 1917.—1918. a. revolutsioonilistest sündmustest. Rmt.: Koidikul, lk. 108.

¹⁰⁰ «Eesti Teataja» 24. jaan. 1918; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 639.

¹⁰¹ «Eesti Teataja» 22. veebr. 1918.

¹⁰² V armee Eesti sõjaväelaste üleüldisel koosolekul 25. jaan. s. a Dvinskis. «Eesti Teataja» 14. veebr. 1918. Artiklis kirjutatakse: «Sellega langes jälle üks kodanlaste kants V armee Eesti sõjaväelaste Täidesaatva komiteega, kus endised kuldpagunimehed omale kaunis sooja pesa olid valmistanud ja seal oma musta poliitikat «ilma parteita» katte all ajasid, nagu need herrad seda alati ise nimetasid.»

sariks formeerimise alal kinnitati I. Fruntov, Tallinna Nõukogu Täitevkomitee liige, internationalist. Hiljem asutati veel Punase Sõjaväe formeerimise kollegium, kuhu kuulusid V. Kingissepp ja I. Fruntov.

Kollegium otsustas luua I. Tallinna sotsialistliku polgu, kelle koosseisus oli ette nähtud 12 roodu kuulipildurite komandoga ja kergesuurtükiväega. V. Kingissepp, I. Fruntov ning Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee sõjaväeosakonna mobiliseerimisala juhataja O. Lambakhar tegid teatavaks vabatahtlike registreerimise aja ja muud vastuvõtu tingimused.¹⁰³

Samal ajal avaldas I. Fruntov üleskutse Punaarmeele astumiseks. Et ei korduks vägivald, rõhumine ja omavoli, mida 10 protsenti parasite 90 protsenti töötajate üle oli sisse seadnud, kutsusid nõukogud selles üles kõiki, kellele on kallid revolutsiooni saavutused, internatsionaal ja lõppeesmärk — sotsialism —, astuma Tööliste ja Talupoegade Punaarmeele ja laevastikku, et anda viimne otsustav löök kõigile, kes sirutavad käsi revolutsiooni lämmatamiseks ja tema võitude hävitamiseks. Üleskutse lõppes sõnadega:

«Seltsimehed! Astuge tööliste ja talupoegade Punaarmee ja laevastiku ridadesse! Elagu kogu maailma töötajate vendlus!»¹⁰⁴

Juba enne selle üleskutse avaldamist oli alus pandud I. Tallinna sotsialistlikule polgule. 16. veebruaril toimus polgu I. roodu üldkoosolek, kus selgitava ettekandega esines Eesti Sotsialistliku Sõjaväe Nõukogu liige E. Sõrm. Koosolek kiitis heaks sotsialistliku sõjaväe loomise mõtte ja kutsus Eesti töörahva noorsugu üles astuma Eesti Punaarmee ridadesse. Arutati ka sotsialistliku sõjaväe kirjandusega varustamise ja majandusse puutuvaid küsimusi.¹⁰⁵

Nagu K. Kanger mäletab, jõuti Tallinnas enne Saksa okupantide sissetungi formeerida umbes kolm roodu.¹⁰⁶

I. roodu üldkoosolekul 19. veebruaril 1918, pärast seda, kui oli selgunud, et Saksa imperialistid olid katkestanud vaherahu ja alustanud pealetungi, arutati uuesti poliitilise momendi küsimust. Koosolek võttis vastu resolutsiooni, milles hoiatati eesti kodanluse liidreid kodusõda esile kutsumast.¹⁰⁷

Ühteaegu Eesti Punaarmee formeerimisega alustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee vana armee eesti rahvuslike väeosade demobiliseerimist, tehes seda kooskõlastatult XII Armees Nõukogu Täitevkomitee Põhjarinde kollegiumiga. 29. jaanuaril 1918 likvideeriti Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee ja tema funktsioonid läksid Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee sõjaväeosakonnale. Diviisi staabi ülevõtmisel 6. veebruaril tegid Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee sõjaväeosakonna esindajad A. Müllerstein ja A. Lombak diviisiülemale polkovnik J. Laidonerile ja mitmele teisele staabi ohvitserile ettepaneku astuda ühes staabiga sotsialistlikku sõjaväkke, kuid said neilt eitava vastuse. Diviisiülem J. Laidoner küll kindlat vastust ei andnud, vaid soovis minna puhkusele Samaarasse perekonna juurde, mis talle ka võimaldati.¹⁰⁸ Oma ettekandes merekindluse komandandile 19. veebruaril 1918 teatas J. Laidoner, et ta on staabi Täitevkomitee sõjaväeosakonna liikmele G. Kudebergile üle andnud, paneb seepärast vastutuse diviisi eest maha ja lõpetab oma töö I eesti diviisis.¹⁰⁹

Kuna Tallinnas asuva 3. eesti polgu ohvitserid keeldusid endid valida laskmast, otsustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee kõik selle polgu ohvit-

¹⁰³ «Eesti Teataja» 21. veebr. 1918.

¹⁰⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 701—702.

¹⁰⁵ «Tööline» 21. veebr. 1918.

¹⁰⁶ Karl Kanger, Kaks kuud eesti sõjaväelaste keskel. Rmt.: Nõukogude võimud eest. Tallinn, 1957, lk. 186.

¹⁰⁷ «Eesti Teataja» 23. veebr. 1918.

¹⁰⁸ A. Lombak, Leekides, lk. 131; Karl Kanger, Mälestused 1917.—1918. a. revolutsioonilistest sündmustest. Rmt.: Koidikul, lk. 109; Jaan Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920, lk. 84—85.

¹⁰⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 699.

serid sõjaväeteenistusest vabastada ja lõpetada neile palga maksmine arvates 14. veebruarist 1918.¹¹⁰

Eesti Punaarmee loomine algas ka Tartus, Narvas ja Haapsalus.

Tartu Nõukogu Täitevkomitee moodustas Punaarmee formeerimise kolleegiumi. Tartu tagavarapataljon kuulutati laialisaadetuks ja tema varad anti üle formeeritavale Punaarmee üksusele. Aktiivsemateks Punaarmee organiseerijateks Tartus olid teiste hulgas V. Liiger, Kantovski ja A. Vink.¹¹¹ Tartu sotsialistlikku sõjaväkke astus lühikese ajaga 200 inimest.

Tartu Nõukogu sõjaväeseptsiooni korraldusel eraldati Tartu tagavarapolgust need sõjaväelased, kes soovisid Punaarmeesse astuda. Neile otsustati üle anda polgu parim vara ning varustada nad prima vormiriietuse, varustuse ja relvastusega. Ohtlasi tehti Punaarmeesse astuda soovinuile ülesandeks ühineda Tartu linna teiste väeosade punaarmeelastega ja jääda sõjaväeseptsiooni käsutusse.¹¹²

Võrus asuvast Tartu tagavarapolgu pataljonist moodustati Punaarmee üksus, kuhu astus 50 inimest.¹¹³

Eesti Punaarmee loomist alustati ka Narvas. 30. jaanuaril 1918 teatas Narva Nõukogu Täitevkomitee sõjaosakonna juhataja Žarnovski VSDT(b)P Narva organisatsiooni liikmete üldkoosolekul, et sotsialistlikku sõjaväkke on juba palju vabatahtlikke endid üles andnud ja nendega ühinevad punakaardiväelased, kohalikud husaarid ja soldatid. Üle 100 inimese oli end registreerinud paari päeva eest Narva asunud 45. divisjonist. Sotsialistliku sõjaväe organiseerimiseks oli valitsus iga 150 inimese peale lubanud 50 000 rubla, peale selle pidi sotsialistlikule sõjaväele üle antama ka kõik praeguse sõjaväe varad, moonalaod jm.¹¹⁴

Narva Nõukogu arutas Punaarmee organiseerimise küsimust 14. veebruaril 1918. Punaarmee staabile anti õigus kasutada kõiki toiduainete ladusid ja koju lastavatelt väeosadelt nõuda, et need oma relvastuse, moonalaod ja muu vara Narva Täitevkomiteele üle annaksid.¹¹⁵

Punaarmee organiseerimiseks määras Narva Nõukogu Täitevkomitee komisjoni, kuhu kuulusid M. Danilov, V. Anni, A. Tiimann, Slavkov ja Žarnovski.¹¹⁶

17. veebruaril 1918 toimus Narva raudteejaama tööliste ja teenistujate üldkoosolek, kus tervitati Rahvakomissaride Nõukogu ja arutati Punaarmee loomise küsimust. Koosolek kutsus noormehi üles astuma Punaväkke. Tunnistati tarvilikuks asutada Narva vaksalisel raudtee varade ja heakorra kaitseks punakaartlaste salk Nikolai Markoviga eesotsas.¹¹⁷

1918. aasta veebruaris hakati sotsialistlikku sõjaväge organiseerima ka Haapsalus. 14. veebruaril 1918 toimus siin polgu komitee koosolek, mille avas selle esimees Jaanus. Eesti Sotsialistlike Sõjaväelaste Nõukogu esimehe abi G. Kudeberg selgitas Eesti sotsialistliku sõjaväe organiseerimise küsimust. Muu seas avaldas ta arvamist, et teenistusaaja pikkuseks kujuneb neli kuud. Palka oli kavatsus soldatitele maksta 50 rubla kuus, spetsialistid pidid saama 150 rubla, komitee liikmed 100 rubla, tööroodu mehed 75 rubla, alalised hobusemehed 100 rubla, kirjatoimetajad ja üldse 1. järgu spetsialistid, kes kroonu poolt ülalpidamist ei saanud, 350 rubla ja teise kateooria spetsialistid 300 rubla kuus.

Arutanud selle küsimuse läbi, tunnistas polgu komitee sotsialistliku sõjaväe formeerimise tarvilikuks ja asus seisukohale, et sellega tuleb kohe alustada. Formeerimise teostamiseks valiti viieliikmeline komisjon (büroo), kuhu kuulusid Tikas, J. Hurt, Metsalu

¹¹⁰ V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918, lk. 185.

¹¹¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 681—682; М. А. Петров, Первые шаги Советской власти в Эстонии. Рmt.: Борьба за Советскую власть в Прибалтике. М., 1967, lk. 147.

¹¹² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 700.

¹¹³ Борьба за Советскую власть в Прибалтике. М., 1967, lk. 147.

¹¹⁴ «Maatamees» 18. veebr. 1918.

¹¹⁵ «Rahvaleht» 20. veebr. 1918.

¹¹⁶ ORRKA, f. R-1233, nim. 1, s.-ü. 11, l. 9.

¹¹⁷ «Eesti Teataja» 21. veebr. 1918.

Tartu polgust, B. Sepp ja Laar. Polgu üldkoosolek otsustati kokku kutsuda 20. veebruaril Kuursaali, kus selgitava kõnega pidi esinema G. Kudeberg.¹¹⁸

Mõne päeva pärast teataski Haapsalu sotsialistliku sõjaväe organiseerimisbüroo, kelle esimehiks oli valitud J. Hurt ja sekretäriks B. Sepp, kõigile Läänemaa sõjaväelastele ja teistele kodanikele, et Haapsalus on alanud sotsialistliku sõjaväe loomine, ja pani kõigile, kes soovivad siin teenida, südamele, et nad ruttaksid end üles andma.¹¹⁹

18. veebruaril 1918 katkestasid Saksa imperialistid rahuläbirääkimised ja alustasid pealetungi kogu rindel. Seoses sellega toimus järgmisel päeval N. Jansoni eesistumisel Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ja Tallinna Nõukogu Täitevkomitee ühine istung, kus arutati Eesti kaitsmise küsimusi. Eesti kaitse organiseerimiseks moodustati ühtne sõjaväeline keskus — Tallinna Kindlustatud Rajooni Valitsemise Kolleegium, kes koosnes Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee, Tallinna Nõukogu Täitevkomitee, Nõukogu soldatite seksiooni, Punakaardi ja mereväeosade esindajaist, kokku 12 inimesest.¹²⁰

See kolleegium koondas enda kätte kogu sõjaväelise ja tsiviilvõimu nii Tallinnas kui kogu Eestis.

Kui Saksa imperialistid 20. veebruaril Eesti mandrile tungisid, oli Eesti Punaarmee alles loomisel. Regulaarsete Punaarmee üksuste moodustamiseni oli jõutud ainult Tallinnas. Seepärast ei suutnud Eesti töörahva sõjalised jõud — Punakaart ja formeerimisel olevad Punaarmee üksused, kes pealegi olid varustatud vaid käsitulirelvadega — ära hoida Eesti okupeerimist. Nad evakueerusid vaenlase ülekaalukate jõudude surve all Nõukogude tagalasse, osutades taganemisel mitmel pool tugevat vastupanu.

Nõukogude Venemaal formeeriti neist Eesti kommunistlikud polgud.

*

15 päeva pärast Punaarmee loomise dekreediga allkirjutamist, 30. jaanuaril 1918 kirjutas V. I. Lenin alla ka sotsialistliku töölis-talupoegade punase sõjalaevastiku loomise dekreedile. Ka punane sõjalaevastik organiseeriti vabatahtlikkuse põhimõttel.

26. oktoobril moodustati II ülevenemaalisel nõukogude kongressil V. I. Lenini algatusel Mereväe Revolutsioonikomitee, kes allus otse Petrogradi Sõja-revolutsioonikomiteele ja kelle ülesandeks oli meremeeste juhtimine võitluses kontrrevolutsiooni mahasurumise ja nõukogude võimu kindlustamise eest, samuti tsari- ja kodanlusagsete asutuste likvideerimine, ümberkorraldamine ja uute revolutsiooniliste võimuorganite loomine sõjalaevastikus.¹²¹

VSDT(b)P Keskkomitee ülesandel asus Mereväe Revolutsioonikomitee organiseerima I ülevenemaalise sõjalaevastiku kongressi kokkutulekut. Kongress toimuski Petrogradis 18.—22. novembril ja sellest võtsid osa ka Tallinna sõjalaevastiku baasi esindajad. Üheks tähtsamaks sündmuseks kongressil oli V. I. Lenini esinemine, kes andis põhjaliku ülevaate poliitilisest olukorrast, Nõukogude valitsuse tegevusest ja bolševike partei poliitikast.¹²²

Kongressil oli bolševikel suur enamus. Üksmeelselt töötati välja uus sõjalaevastiku juhtimise struktuur. Saadikud kinnitasid, et sõjalaevastik toetab kogu oma võimsusega nõukogude korda, ainsat võimu, mis tööinimesele on andnud maad ja vabadust ning valmistab julgelt ette peatse rahu saabumist.

Kongress näitas, et bolševike parteil on sõjalaevastikus suur poolehoid ja mõju. Seal vastuvõetud otsused etendasid tähtsat osa vana sõjalaevastiku ümberkorraldamisel ja uue loomisel. Kongressi otsuseid arutati ja need kiideti heaks ka Balti mere sõjalaevastiku Tallinna baasi mereväelaste poolt.

¹¹⁸ «Eesti Teataja» 22. veebr. 1918.

¹¹⁹ «Eesti Teataja» 19. veebr. 1918.

¹²⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 698; «Eesti Teataja» 23. veebr. 1918.

¹²¹ Балтийские моряки в подготовке и проведении Великой Октябрьской социалистической революции. М.-Л., 1957, lk. 286.

¹²² V. I. Lenin, Kõne esimesel ülevenemaalisel sõjalaevastiku kongressil 22. novembril (5. detsembril) 1917. Protokolliline ülestähendus. Teosed, 26. kd., lk. 312—317.

Varsti pärast Veebruarirevolutsiooni, 6. märtsil 1917 valisid Tallinna baasi laevade meeskonnad Tallinna Laevastiku Komitee, kelle enamuse moodustasid esseerid ja menševikud. Komitee esimeheks valiti esseer mitšman A. Koptelov. Komitee lubas oma toetuse Ajutisele Valitsusele ja kutsus ostma nn. vabaduse laenu.¹²³

Balti laevastiku esindajate I. kongressist Helsingis 25. maist kuni 15. juunini 1917, millest alguses võttis osa 232, lõpupoole 256 delegaati ja kus võeti vastu laevakomiteede põhimäärus, võttis osa 76 Tallinna baasi esindajat. Tallinna delegatsioonil oli kaasas esseerlik menševistlik juhend. Delegaatide hulgas aga oli ka bolševikke, kes võtsid aktiivselt osa revolutsioonilisest tegevusest. Viimastest märgime siinkohal I. Sapožnikovi, kelle juhtimisel bolševikud tegid selgitustööd Naissaare merepatarei madruste hulgas.¹²⁴

Tallinna baasis asuva ristleja «Admiral Makarovi» ja Muhu väina kindlustatud piirkonnas baseeruva liinilaeva «Grazdanini» meeskond algatasidki Balti Laevastiku Keskkomitee (Tsentrobalt) loomise mõtte. Oma läkituses kõigile laevastiku baasidele kirjutasid nad: «Me peame ühise õrituse huvides vajalikuks ühtse Balti laevastiku saadikute nõukogu olemasolu, kus oleksid esindajad kõigilt laevadelt ja divisjonikomiteedest»¹²⁵

Tsentrobalti liikmed valiti laevadel salajase hääletamise teel. Tavaliselt toimusid valimised järgmiselt: laevade üldkoosolekutel seati salajase hääletamise tulemusena üles saadikukandidaadid. Enne saadikute valimisi toimus kandidaatide kohtumine laevakomiteede esindajatega, kes nende poliitilisi seisukohti kontrollisid ja oma hinnangu andsid. Seejärel pandi kandidaadid hääletamisele.¹²⁶

Ka Tallinna mereväe ohvitserkond organiseerus. 1917. aasta märtsis asutati Tallinna Mereväe Ohvitseride Liit, kes oma poliitilises platvormis avaldas usaldust Ajutisele Valitsusele ja pooldas sõja jätkamist kuni võiduka lõpuni. Kuid mitte kõik ohvitserid polnud kontrrevolutsioonilised. Oli ka neid, kes toetasid töörahva ja madruste revolutsioonilist võitlust.¹²⁷ Tsentrobalti koosseisu Tallinna Mereväe Ohvitseride Liidu esindajaid ei valitud.¹²⁸

28. aprillil toimus Tsentrobalti I koosolek, kus määrati kindlaks esindusnormid. Kokku oli 31 esindajat, neist 6 bolševikku. Tallinna baasile anti 10 kohta. Hiljem Tsentrobalti koosseis täienes, suurenes ka bolševike arv temas. Organiseerimiskomisjoni, kes töötas välja põhikirja projekti, kuulusid Tallinna baasi esindajatena P. Gubonin, P. Tontšev, Obžorin ja Fadejev.¹²⁹

Pärast juulisündmusi hakkas Tallinna baasi mereväelaste hulgas kiiresti süvenema poolehoid bolševike parteile. Tallinna baasi madrused võtsid ennastsalgavalt osa Kornilovi kontrrevolutsioonilise mässu mahasurumisest, Eesti saarte kaitsmisest Saksa imperialistide kallaletungi vastu, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest ning nõukogude võimu kindlustamisest.

Tsentrobalt reorganiseeris oma piirkonnas laevastiku juhtimise kindlakäeliselt. 5. detsembri hommikul lasti laevastiku juhataja Razvozovi lipp alla ja masti heisati uus lipp, mis tähistas juhtimise üleminekut Tsentrobalti kätte. Viimase poolt avaldatud teadaandes öeldakse, et Tsentrobalti sõjaosakond juhib mereväe tegevust nii sõjalis-operatiivsel kui ka kõigil teistel aladel.

«Ärgu olgu lahkhelisid juhtiva koosseisu ja meeskondade vahel,» öeldakse teadaandes, «vaid üksmeelselt, koondunult tihedatesse ridadesse edasi tööle Venemaa vabariigi vaba laevastiku kasuks ja hüvanguks.»¹³⁰

¹²³ Балтийские моряки в подготовке и проведении Великой Октябрьской социалистической революции, lk. 333, 18. märkus.

¹²⁴ M. Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal. Tallinn, 1957, lk. 41.

¹²⁵ Sealsamas, lk. 82.

¹²⁶ Протоколы и постановления Центрального комитета Балтийского флота (1917—1918). М.-Л., 1963, lk. 453.

¹²⁷ M. Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal, lk. 59.

¹²⁸ Н. Ф. Измайлов, А. С. Пухов, Центробалт, lk. 34.

¹²⁹ Sealsamas.

¹³⁰ С. С. Хесин, Военные моряки в борьбе за власть Советов (октябрь 1917 г. — март 1918 г.), lk. 234—236.

Vana laevastiku demokratiseerimisel tekkis bolševikel raskusi revolutsioonilise distsipliini loomise ja madruste poliitilise kasvatamisega. Pärast Oktoobrirevolutsiooni olid meeskondade koosseisus toimunud olulisi muutusi. Nõukogude valitsuse ülesandel olid tuhanded nõukogude võimule ja bolševike parteile piiriltustavast meremehed suunatud agitaatoritena ja organisatoritena paljudesse suure nõukogude kodumaa linnadesse ja külladesse, juurde aga oli tulnud noori, kelle klassiteadlikkus oli veel madal.

Kasutades seda asjaolu, alustasid esseerid ja menševikud nõukogudevastast lõhestustegevust, hakkasid õhnestama nõukogude võimu. Puhuti abistasid neid selles anarhistid. Selle üheks kajastuseks oli hiljem kontrrevolutsionääriks osutunud I. Balakini valimine Tsentrobalti esimeheks. Eriti oli esseeride ja menševike kontrrevolutsiooniline tegevus suunatud Tsentrobalti endise esimehe P. Dõbenko vastu.¹³¹ A. Kabanovi ütlus, et Tsentrobalti koosseis on halvemaks muutunud, käib 5. koosseisu kohta, kes oli valitud 1918. aasta jaanuari algul ja kuhu oli sattunud anarhiste ja kõikkuvat ollust, kuna aktiivsemad ja järjekindlamad bolševikud olid mobiliseeritud vastustusriiklastele kohtadele nõukogude riigiparaadis ja armees. Tsentrobalti 5. koosseisu liige, miinilaeva «Dejatelnoi» madrus P. Skurihin, kes nimetas ennast anarhistiks-kommunistiks, näiteks targutas, et nõukogude võimu ei olevat kätte võidelnud mitte bolševike partei, vaid seda olevat teinud kõik Venemaa töölised ja talupojad ning sellepärast ei saavat parteil olla määravat osa.¹³²

Tsaari kindralid Doni ääres ning Kubanimaal, kodanlikud natsionalistid Ukrainas ja mitmesugused muud kontrrevolutsionäärid olid alustanud Kodusõda. Nende vastu saadeti võitlema Punakaardi ja madruste salku. Võitlustest nõukogude võimu kaitseks tuli osa võtta ka Tallinna baasi meremeestel. Novembris saatis Tallinna Laevastiku Komitee Tsentrobalti ettepanekul 200 revolutsioonilist madrust appi Ukraina töörahvale.¹³³

Madruste koosseisu halvenemine kajastus ka Petrogradis 29. detsembril 1917 avatud ülevenemaalisel mereväe konverentsil, kus arutati küsimust, kuidas laevastik üle viia vabal kokkuleppel palgatud koosseisudele, töötati välja madruste ja ohvitseride palganormid ning vahetati mõtteid uute õppeasutuste moodustamise võimaluste üle. Kuid konverents ei suutnud kõiki ülesandeid täita ja ta saadeti laiali.¹³⁴

Üleminek vabal kokkuleppel palgatavatele koosseisudele tekitas madruste hulgas ärevust ja põhjustas mitmesuguseid sekeldusi. Esseerid ja anarhistid püüdsid neid agitatoria, et nad nõuaksid kõrgeid palku ja lükkaksid tagasi Rahvakomissaride Nõukogu poolt kinnitatud palganormid.

Nõukogude valitsus otsustas seepärast Balti laevastiku juhtimise reorganiseerida. Peeti vajalikuks Tsentrobalt likvideerida ja laevastiku etteotsa seada komissarid. 30. jaanuaril 1918 määratigi Balti laevastiku peakomissariks N. Izmailov ning tema abideks J. Blohhiin, A. Starev, A. Kabanov ja V. Dolgov.¹³⁵

Komissaride määramine mereväkke ja tema asutustesse aitas suurendada bolševike partei mõju ja kindlustada nõukogude võimu laevastikus.

Komissaridele anti õigus nõuda ülematelt salajaste dokumentide ja toimikute ettenäitamist ning esitada teenistujaid töölt vallandamiseks. Nende kohuseks oli ka igasuguste kontrrevolutsiooniliste katsete nurjaajamine oma äranägemise järgi. Komissarid töötasid koos asutuste ülematega, kusjuures kõik ettekanded ülematele võisid toimuda ainult komissari juuresolekul, samuti pidid kõik väljaminevad paberid, käskkirjad, tsirkulaarid ja dokumendid olema kinnitatud komissari poolt.¹³⁶

¹³¹ Протоколы и постановления Центрального комитета Балтийского флота (1917—1918), lk. 453.

¹³² Sealsamas, lk. 264 ja 474.

¹³³ М. Петров, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal, lk. 207.

¹³⁴ Протоколы и постановления Центрального комитета Балтийского флота (1917—1918), lk. 454.

¹³⁵ Н. Ф. Измайлов, А. С. Пухов, Центробалт, lk. 198—200.

¹³⁶ «Известия ВЦИК», 21 февр. 1918.

Tsentrobalti anarhistlikud elemendid alustasid komissaride instituudi sisseseadmise vastu protestikampaaniat. 18. veebruaril 1918 toimunud koosolekul esines anarhist-kommunist P. Skurihhin komissaride nimetamise küsimuse arutamisel ägeda kõnega, vaideldes «ülaltpoolt nimetatavate diktaatorite», s. o. komissaride vastu.¹³⁷

Anarhistid saavutasid ajutiselt Tsentrobaltis enamuse ning viimane võttis vastu otsuse lugeda kõik Izmailovi ja Blohhini käskkirjad ja korraldused kehtetuks ja nad ise arreteerida. Kuid komissaride käsutuses oli eriuksus, kes ei lubanud arreteerimist toime panna.¹³⁸

Käärimine jätkus. Sai teatavaks, et Izmailovi ja tema abilised oli komissaride kohtadele kinnitanud Rahvakomissaride Nõukogu V. I. Lenini eesistumisel 18. veebruaril ja et sellekohase ettepaneku oli teinud P. Dõbenko. Järgmisel päeval tuli Tsentrobalt kokku, et uuesti olukorda arutada. Selgi koosolekul esinesid anarhistlikud-esseerlikud mässumehed P. Skurihhin, V. Gnedin jt. Nõukogude valitsuse otsuse vastu. Olukorda selgitas koosolekust osa võttev rahvakomissar A. Kollontai, kes märkis, et Tsentrobalt tuleb likvideerida sellepärast, et praegu on käsil vana laevastiku likvideerimine ja uue, sotsialistliku laevastiku loomine. Ta kinnitas, et pärast laevameeskondade komplekteerimist moodustatakse uus valitav organ. Kuni see aga toimub, on vaja määrata vastutavad isikud. Ta hoiatas meremehi, et nad ei laseks endid eksiteele viia neist, kes püüavad lõhet tekitada rahvamasside ja Nõukogude valitsuse vahel.¹³⁹

Kollontaid toetasid mitmed Tsentrobalti liikmed, kes omaltki poolt rõhutasid, et komissaride määramine ei tähenda valitavuse põhimõtte hülgamist. Nad juhtisid tähelepanu ka sellele, et komissarideks on valitsus määranud inimesed meie endi hulgast, kes hakkavadki looma uut, sotsialistlikku laevastikku.¹⁴⁰

Vastuvõetud resolutsioonis, mille poolt anti 28 häält ja vastu ainult 3, tunnistas Tsentrobalt Rahvakomissaride Nõukogu otsuse komissaride määramise kohta õigeaks.

22. veebruaril 1918 avaldas Balti laevastiku peakomissar N. Izmailov päevakäsu, milles ta teatas, et ta on asunud Balti merejõudude juhtimisele ja sotsialistlikku laevastiku loomisele. Ta kutsus kõiki revolutsioonilisi madruseid üles aktiivsele osavõtule võimsa Punalaevastiku loomisest Balti merel.¹⁴¹

Need rahud ja ärevad meeleolud, mis tekkisid madruste hulgas seoses vana laevastiku likvideerimise ja uue, sotsialistliku laevastiku loomisega, kajastusid mõningal määral ka laevastiku Tallinna baasis. Et koondada revolutsioonilisi jõude ja siduda tihedamalt meremehi nõukogude võimu organitega, otsustas Tallinna Laevastiku Komitee Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee soovitusel ühineda Tallinna Nõukoguga ja moodustada Nõukogus mereseptsiooni. See otsus viidigi ellu. Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee liige internatsionalist Serstenjev esines Tsentrobalti koosolekul ettepanekuga, et viimane selle sanktsioneeriks, anarhistlikud elemendid aga lükkasid ettepaneku tagasi. Seetõttu viibis Tallinna Nõukogu mereseptsiooni moodustamine.¹⁴²

Seoses laevastiku reorganiseerimisega likvideeriti Tallinnas mõned mereväeüksused, nagu õppuse ja komplekteerimisega tegelev poolekipaaz.¹⁴³

Rahulolematust meremeeste hulgas Nõukogude valitsuse vastu püüdsid õhutada Ukraina Raada käsilased, kes tegid ukraina rahvusest madruste hulgas natsionalistlikku propagandat, püüdes neid meelitada Musta mere laevastikku, mida neil oli kavatsus oma mõju alla saada.¹⁴⁴

Märkimisväärset edu anarhistide, esseeride ja natsionalistide kontrevolutsioonilisel propagandal Tallinna baasi meremeeste hulgas siiski ei olnud.

¹³⁷ Протоколы и постановления Центрального комитета Балтийского флота (1917—1918), lk. 408—409.

¹³⁸ Sealsamas, lk. 409.

¹³⁹ Sealsamas, lk. 411.

¹⁴⁰ Н. Ф. Измайлов, А. С. Пухов, Центробалт, lk. 201.

¹⁴¹ Sealsamas, lk. 202.

¹⁴² Протоколы и постановления Центрального комитета Балтийского флота (1917—1918), lk. 364—365.

¹⁴³ Sealsamas, lk. 385.

¹⁴⁴ Sealsamas, lk. 453.

Sõjalaevastiku Tallinna baasi mereväelased võtsid 1918. aasta veebruari lõpul, kui Saksa imperialistide kallaletungi tõttu sotsialistlik isamaa oli hädaohus, koos Punakaardiga südiit osa Tallinna kaitsmisest, Tallinna baasi evakueerimisest ja sõjalaevade väljaviimisest.

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee andis oma otsuses 12. jaanuarist 1918 kõrge hinnangu Tallinna baasi madruste osale rahva võimu kindlustamisel ja tugevdamisel Eestis 1917.—1918. aastal.¹⁴⁵ Tallinna mereväelaste tähtsat osa nõukogude võimu kindlustamisel Eestis olid hiljem sunnitud tunnistama ka eesti kodanlased, kes ei julgenud alustada mässu nõukogude võimu vastu just sellepärast, et nad kartsid Tallinna lahes asuvat Balti sõjalaevastikku.¹⁴⁶

17. veebruaril 1918 andis Mereasjanduse Rahvakomissariaadi kolleegium Rahvakomisaride Nõukogu nimel Tsentrobalti sõjaosakonnale direktiivi Balti sõjalaevastiku laevad Tallinnast ja Helsingist Kroonlinna viia. Tuginedes sellele korraldusele, andis Tsentrobalti sõjaosakond liinilaevadele käsu valmistada väljasõiduks. Selle käsu annulleeris Tsentrobalti üldkogu esseerlik-menševistlike ja anarhistlike elementide mõjutusel. Kuid bolševikel A. Kollontail, A. Šeinmanil, A. Forsilovil jt. läks korda esseeride, menševike ja anarhistide õonestustegevus paljastada ning Tsentrobalt asus seisukchale, et Tallinna ja Helsingi sadamas asuvad laevad tuleb viivitamatult Kroonlinna üleviimiseks valmis seada, nagu seda Rahvakomissaride Nõukogu oli otsustanud.¹⁴⁷

(Järgneb)

¹⁴⁵ Большеви́стские военно-революционные комитеты. М., 1958, lk. 531.

¹⁴⁶ «Parata polnud midagi,» kirjutas kolonelleitnant J. Maide. «Sel ajal olid enamlased Eestis võimul. Nende taga seisis Nõukogude Vene, kelle laevastik viibis teenistusvalmina Tallinna lahes. Oma abi punastele mõtteosalistele poleks laevastik tarvilisel momendil keelanud.» (Jaap Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918—1920, lk. 84.)

¹⁴⁷ Протоколы и постановления Центрального комитета Балтийского флота (1917—1918), lk. 455.